

צרכי סטודנטים ערבים במכללה להוראה ומידת קליטתם בה

ד"ר מרי תותרי

דצמבר 2009

תוכן עניינים

3	תקציר
6	פרק א. סקירת ספרות
6	1. א. השכלה גבוהה במגזר הערבי – רקע היסטורי
7	2. א. הישגים לימודיים של תלמידים במגזר הערבי
8	3. א. השתתפותם של ערבים במוסדות להשכלה גבוהה בישראל
12	4. א. סטודנטים ערבים במכללות
13	5. א. בעיות בהסתגלות סטודנטים ערבים בלימודיהם במוסדות להשכלה גבוהה בישראל
16	פרק ב. המחקר
16	1. ב. רציונאל המחקר
16	2. ב. מטרות המחקר ושאלותיו
17	3. ב. שיטת המחקר
18	פרק ג. אוכלוסיית המחקר
21	פרק ד. ממצאי המחקר
21	1. ד. מצב חברתי-כלכלי
22	2. ד. רקע לימודי של משתתפי המחקר
23	3. ד. רמת ידיעת העברית של משתתפי המחקר
24	4. ד. השפעת השפה העברית על הלימודים בשנת הלימודים הראשונה
24	5. ד. מערכי סיוע לסטודנטים הערבים במכללה
25	6. ד. השתלבות בחיי המכללה
27	7. ד. שיקולים בבחירת מוסד לימודים וסיוע בתהליך זה
28	8. ד. קשיים בהשתלבות אקדמית במכללה
31	9. ד. פניה לעזרה מגורמים שונים במכללה
33	10. ד. תפיסת האקלים הלימודי והחברתי במכללה
37	11. ד. מערכת היחסים בין סטודנטים יהודים וערבים במכללה
38	12. ד. תפיסות של שוויון או קיפוח ביחס לסטודנטים יהודים
40	פרק ה. דיון ומסקנות
45	פרק ו. מקורות
47	נספח- שאלון המחקר

תקציר

השכלה גבוהה נחשבת לאחד האמצעים החשובים לניעות חברתית-כלכלית בחברות מודרניות במיוחד בקרב בני מיעוט הרואים בה מנוף לשפר את מעמדם בחברה (Tahir, 1985). מחקר זה נועד לבחון את מידת ההצלחה בקליטתם ומעורבותם של סטודנטים ערבים במכללה האקדמית לחינוך אורנים. כן נועד לאתר את צרכיהם בשילוב מוצלח יותר בעתיד וצפיותיהם מהמכללה בנידון.

הפרק הראשון מציג את רציונאל המחקר, מטרותיו ושאלותיו; הפרק השני סוקר היסטורית הישגיה ההשכלתיים של האוכלוסייה הערבית בהשוואה לאוכלוסייה היהודית בכל שלבי ההשכלה. מהסקירה עולה שמאז קום המדינה חלה עלייה משמעותית ברמת ההשכלה של האוכלוסייה הערבית. עם זאת, עדיין יש פערים בין האוכלוסייה הערבית והיהודית בממוצע הציונים בבחינות הבגרות, במדדי חינוך נוספים ובתשתית שתי מערכות החינוך (אבו-עסבה, 2005). מאז אמצע שנות התשעים נרשמה עלייה כמותית במספר הסטודנטים הערבים במוסדות להשכלה גבוהה, ובמיוחד במכללות האקדמיות. עם זאת, שיעור הסטודנטים הערבים עדיין נמוך משיעור הסטודנטים היהודים, בהשוואה לשיעורם באוכלוסייה.

הפרק השלישי מציג את ממצאי המחקר. השתתפו בו 188 סטודנטים, מרביתם נשים. חלק גדול מהמשיבים לומדים לתואר ראשון ורק חלק קטן לומדים לתואר שני. ממוצע הגיל של הסטודנטים הלומדים לתואר ראשון היה נמוך מהסטודנטים הלומדים לתואר שני. רוב הסטודנטים הלומדים לתואר שני נשואים, עובדים ומפרנסים את עצמם ואת משפחותיהם, בעוד רוב הלומדים לתואר ראשון רווקים, אינם עובדים ותלויים בהוריהם למימון לימודיהם. כפי שנמצא במחקרים קודמים, הסטודנט הערבי זוכה לתמיכה רחבה יותר במימון שכר הלימודים ממשפחתו עמה הוא מתגורר, למרות שהכנסת הורי הסטודנט היהודי גבוהה, בממוצע, פי שתיים מהכנסות הורי הסטודנט הערבי. רוב הסטודנטים היהודים מפרנסים את עצמם, משלמים את מרבית שכר הלימוד בעצמם וכן משלמים שכר דירה (סואן ודוידוביץ, 2003).

רוב המשיבים הם בוגרי בתי ספר ממלכתיים ופרטיים ערביים ורק חלק קטן בוגרי בתי ספר יהודיים (ממלכתיים או פרטיים). כמחצית מהמשיבים ציינו שרמת ידיעת השפה העברית בשנה הראשונה ללימודיהם הייתה גבוהה, או גבוהה מאוד. כמחצית מהמשיבים ציינו שידיעת השפה העברית השפיעה/משפיעה במידה רבה, או רבה מאוד, על ציוניהם בשנה הראשונה. חלק גדול מתלמידי שנה ב' ומעלה סבורים שרמת ידיעתם את השפה העברית כיום גבוהה, כלומר, הלימודים במכללה שמרביתם בעברית שיפרו לחלקם את ידיעת השפה. חלק אחר סבור שידיעת השפה העברית עדיין משפיעה על לימודיהם במידה רבה.

חלק גדול מהמשיבים הלומדים לתואר ראשון קיבלו מלגות בעוד שחלק גדול מהמשיבים הלומדים לתואר שני לא קיבלו מלגה כלשהי. מרבית המשיבים ציינו שאין מערכי סיוע ואין אדם אחראי על טיפול בבעיות הייחודיות של הסטודנטים הערבים. כן דווחו מרביתם שאינם חברים באגודת הסטודנטים, ובמיוחד דווחו זאת הסטודנטים הלומדים לתואר ראשון. בבדיקה מעמיקה נראה שהמשיבים לא הבינו את השאלה. כמעט כל הסטודנטים הלומדים במכללת אורנים (יהודים וערבים) חברים באגודת הסטודנטים ומשלמים דמי חברות באמצעות שכר הלימוד. רק סטודנטים בודדים הדורשים לא לחייבם בדמי חברות, אינם חברים באגודת הסטודנטים. מעבר

לחברות באגודת הסטודנטים, סטודנטים יכולים להנפיק כרטיס סטודנט המקנה הטבות מגוונות. ייתכן שהמשיבים לא הבחינו בין חברות כמעט מאליה באגודת הסטודנטים לבין רכישה במודע של כרטיס הסטודנט. הנחקרים נשאלו על הדרכים שיכולות לסייע להשתלבותם בחיי המכללה. המשיבים נחלקו לשלוש קבוצות: לקבוצה הראשונה לא היו דרישות כלשהן; קבוצה השנייה העלתה הצעות מגוונות (מינוי ערבים במחלקות השונות במכללה וארגון פעילויות משותפות לסטודנטים היהודים והערבים). לקבוצה השלישית הייתה ביקורת חריפה על מכללת אורנים כמוסד ועל הסטודנטים היהודים כפרטים ודרשו צעדים ממשיים לשינוי המצב (יחס שווה ולא גזעני, ואפליה מתקנת).

חלק גדול מהמשיבים ציינו שרמת ההוראה הטובה ושמה הטוב של המכללה היו הסיבות הראשיות לבחירתם ללמוד באורנים. רק חלק קטן ציינו שפרסום באמצעי התקשורת הייתה הסיבה הראשית. על אף שרוב הסטודנטים לא קיבלו הכוונה בבחירת החוגים בהם הם לומדים (לא במהלך לימודיהם בתיכון ולא במכללה בעת ההרשמה), מרביתם ציינו שהם מרוצים מבחירת חוגי הלימודים שלהם.

חלק ניכר ציינו שלא קיבלו כלל, או קיבלו במידה מעטה, את המיומנויות הנדרשות ללימודים אקדמיים. ועל כן שנת הלימודים הראשונה קשה ביותר עבורם. זהו כישלון משמעותי של בתי הספר התיכוניים הערביים האמורים להכשיר את התלמיד ללימודים האקדמיים. התחום היחיד שבו רוב הסטודנטים לא נתקלו בקשיים הוא קבלת מעונות. חלק גדול מהמשיבים ציינו שהם מתקשים ללמוד לבחינות, לקרוא ולהבין טקסטים בעברית ובאנגלית, לכתוב עבודה אקדמאית, להכין רפרט בעל פה ויותר מכל - להתמודד עם עומס המטלות במהלך שנת הלימודים.¹ ועל כן, רובם סבורים שהסטודנטים הערבים נאלצים להשקיע מאמץ רב יותר מעמיתיהם היהודים.

על אף הקשיים הרבים בהם נתקלים רוב הסטודנטים הערבים, מרביתם אינם פונים למערכי הסיוע הקיימים במכללה. השירות היחיד אליו פונים הרוב, יחסית לשאר מערכי השירות הקיימים, הוא מרכז 'מעייץ' (מרכז ייעוץ והנחייה). רק חלק קטן מהמשיבים סבור שיש סטודנטים ערבים פעילים באגודת הסטודנטים. רוב המשיבים סבורים שהסטודנטים הערבים אינם מקבלים יחס שווה מהאגודה. הסטודנטים לתואר ראשון היו יותר ביקורתיים בהשוואה לעמיתיהם בתואר שני. כשנשאלו על הסיבה שמקשה עליהם לקבל את זכויותיהם, ציינו רבים שהסיבה העיקרית היא חוסר ידע מוקדם על קיומם במכללה מערכי סיוע למיניהן.

בעוד רוב הסטודנטים הערבים נתקלים בקשיי הסתגלות בלימודיהם, הם אינם משתתפים בפעילויות או אינם פונים למסגרות שיכולות לסייע להם להשתלב יותר בחיים במכללה - בלימודים ובחברה. מצד אחד, חלק גדול הביעו רצון להשתלב אבל הם לא עושים מאמץ לכך. רוב הסטודנטים הערבים לא משתתפים בפעילויות מפני שהם מרגישים דחויים ולא רצויים על ידי הסטודנטים היהודים. בשנים האחרונות, ובמיוחד מאז אירועי אוקטובר ופרסום מסקנות ועדת אור, גוברת בקרב האוכלוסייה הערבית הרגשת חוסר האמון במוסדות המדינה. כן גוברות הרגשות התסכול והניכור במוסדות להשכלה הגבוהה בפרט, ובחברה הישראלית בכלל, לאחר שלא מומשו, כמעט, רוב ההתחייבויות הממשלתיות בעקבות מסקנות ועדת אור. על כן המגמה הכללית שהתפתחה בקרב הסטודנטים הערבים במוסדות להשכלה גבוהה, כמו במרבית

¹ ישנם הבדלים בין תלמיד תואר ראשון ושני כמעט בכל התחומים שנשאלו עליהם.

האוכלוסייה הערבית בישראל, היא של הסתגרות אתנית-לאומית במקום השתלבות ואינטגרציה (מנאע, 2008).

רוב המשיבים ציינו שהסטודנטים הערבים מעוניינים להכיר סטודנטים יהודים, בעוד שרוב הסטודנטים היהודים אינם מעוניינים בזאת. מחקרים רבים העלו תמונה עקבית בה לערבים יש יותר עניין, צורך וכדאיות במפגש עם ה"אחר", מאשר ליהודים (בוימל, זאבי ותותרי, 2008). לחלק גדול מהמשיבים חשוב להתקבל על ידי הסטודנטים היהודים יותר מאשר להתקבל בקרב עמיתיהם הערבים.

רוב המשיבים לא מגישים עבודות במשותף עם סטודנטים יהודים. רוב הסטודנטים היהודים והערבים מבלים בנפרד את זמן הפנאי. תלמידי תואר ראשון משתתפים יותר בפעילויות עם סטודנטים לתואר שני ומערכת היחסים של הגרים במעונות טובה יותר.

חלק גדול מהמשיבים ציינו שהם לא חשים שקיים קיפוח מצד המרצים כלפי הסטודנטים הערבים. רובם אינם מטילים על המרצים (שמרביתם יהודים) את אשמת קשייהם בהסתגלות. הסטודנטים לתואר שני היו פחות ביקורתיים כלפי המרצים מאשר הסטודנטים לתואר ראשון. חלק גדול מהמשיבים חשים בקיפוח נגד הסטודנטים הערבים בנושא המלגות, וחלק סבורים שהסטודנטים הערבים אינם מקבלים יחס שווה באגודת הסטודנטים.

רוב המשיבים רואים הבדל בין הסטודנטים היהודים והערבים, בעוד שחלק גדול סבורים שהסטודנטים הערבים במכללה חוששים להביע את דעותיהם, רק חלק קטן סבורים שגם הסטודנטים היהודים חוששים להביע את דעותיהם. תפיסת מעמדן של שתי הקבוצות (הסטודנטים היהודים ומקביליהם הערבים) שונה באופן מהותי. הסטודנטים היהודים נתפסים ומתנהגים, לדעת רוב המשיבים, כ"אדוני הארץ" בעוד שעמיתיהם הערבים נתפסים ומתנהגים כ"דיירי משנה".

רוב המשיבים ציינו שהסטודנטים היהודים משתתפים בדיונים בכיתה, לעומת חלק קטן שציינו שגם הסטודנטים הערבים משתתפים בדיונים בכיתה. השתתפות הסטודנטים בדיונים בכיתה נתפסת על ידי רובם כאסימטרית. הדבר נובע בחלקו, מבעיית כושר ההתבטאות בשפה העברית, שדווחו עליה, ובחלקו מהחשש של המיעוט להביע את דעתו במכללה שאינו מרגיש בה שווה בן שווים.

רק שליש מהמשיבים מרגישים שווים לסטודנטים היהודים. רוב המשיבים לא מרגישים שהם חלק לגיטימי ואינטגרציה במכללה. רובם מרגישים שמתייחסים אליהם כנחותים מהסטודנטים היהודים. הם מרגישים שוליים ומנוודים, רגשות אלה מסבירים את נטייתם של רבים מקרבם להסתגר אתנית במקום לנסות להשתלב.

רוב המשיבים חושבים שאין התחשבות ברגשות הדתיים של הסטודנטים הערבים והם סבורים שעל המכללה להתחשב בחגים של הסטודנטים הערבים, כך שלא יהיו לימודים או בחינות בחגים אלה. מחצית המשיבים לא ידעו על קיומה של מכינה לסטודנטים הערבים במכללת אורנים. מרביתם לא השתתפו במכינה זו. למרות כל הקשיים שהמשיבים ציינו בתשובותיהם לשאלון, רובם לא מסכימים עם ההצעה לחייב סטודנטים ערבים להשתתף במכינה, כתנאי להצלחתם בלימודים.

פרק א. סקירת ספרות

1.א. השכלה גבוהה במגזר הערבי – רקע היסטורי

מאז קום המדינה חלה התרחבות מתמדת בהשכלה הגבוהה בישראל. בעוד שאוכלוסיית המדינה גדלה פי חמישה עד סוף שנות התשעים, גדלה אוכלוסיית הסטודנטים לתואר ראשון פי ארבעים ויותר.² הגידול התרחש, בין השאר, בעקבות הקמת מכללות אזוריות עצמאיות מתחילת שנות התשעים. מכללות אלה הוקמו לאחר לחץ פוליטי וציבורי להרחבת הנגישות להשכלה, מאחר שהאוניברסיטאות הפכו למוסדות אליטיסטיים המפלים קבוצות חלשות (ולנסקי, 2005). המכללות הרחיבו את האפשרויות לרכישת השכלה הגבוהה על ידי אוכלוסיות פריפריאליות והביאו למהפכה אמיתית בנגישות להשכלה גבוהה (Guri-Rosenblit, 1996).³ דו"ח התאגדות המכללות האזוריות קבע שעד שנות השמונים למעלה מ-90% מכלל תלמידי התואר הראשון למדו בששת המוסדות האוניברסיטאיים בארץ. לעומת זאת, באמצע שנות האלפיים הגיע מספר תלמידי תואר ראשון בכל המכללות ליותר ממספר תלמידי תואר ראשון באוניברסיטאות (דוידוביץ' ואחרים, 2006).

השכלה גבוהה נחשבת לאחד האמצעים החשובים לניעות חברתית-כלכלית בחברות מודרניות. היא נתפסת כרכיב של "הון אנושי" החיוני בתהליכי פיתוח וצמיחה (שגיא ואחרים, 2002). חוקרים רבים טוענים שבני המיעוט נותנים חשיבות יתרה לרכישת השכלה גבוהה, יותר מאשר בני הרוב מפני שהם רואים בה כלי העצמה מרכזי באמצעותו ביכולתם להגביר את טווח ההזדמנויות הפתוחות בפניהם לשפר את מצבם הכלכלי, החינוכי והפוליטי (Astin, et al., 1991). טהיר (Tahir, 1985) טוען שהשכלה גבוהה הפכה לאחד הכלים המרכזיים עבור האוכלוסייה הערבית בישראל בעקבות השינויים הכלכליים, הפוליטיים וחברתיים שהתרחשו בקרבה מאז קום המדינה, (בעיקר המהפך הדרסטי מרוב למיעוט). מרעי (Mari, 1978) מוסיף, שהשכלה גבוהה הפכה ליותר פופולארית בקרב האוכלוסייה הערבית בהיותה כלי למוביליות חברתית של הפרט וכלי להגשמת היעדים החברתיים והפוליטיים של הקבוצה כולה. היא נתפסה כדרך לפצות על האדמה והרכוש שהופקעו ואבדו, בעיקר בתקופת הממשל הצבאי.⁴

בשנות הממשל הצבאי וגם אחריו, עד תחילת שנות השבעים, נשאר הישגיה של האוכלוסייה הערבית בכל רמות החינוך, צנועים למדי. ואולם מאז, חל שיפור גדול במערכת החינוך הערבית וגדלה גם הנגישות ללימודים אקדמאיים (מנאע, 2008). למרות השיפור עדיין קיימים פערים בין האוכלוסייה הערבית והיהודית בממוצע הציונים בבחינות הבגרות ובמדדי חינוך נוספים. כן ישנם פערים משמעותיים בתשתית של שתי מערכות החינוך,⁵ באיכות החינוך ורמתו, בשירותי התמיכה וההעשרה העומדים לרשותן של שתי המערכות ובמידת הגיוון והעצמאות שיש לכל אחת מהן (אבו-עסבה, 2005).

² לפי דו"ח התאגדות המכללות האזוריות בישראל שמושה את אוכלוסיית המדינה והסטודנטים לתואר ראשון מאז קום המדינה עד שלהי שנות התשעים.

³ במהלך העשור 1982-1993 גדל מספר הסטודנטים באוניברסיטאות בישראל ב-50%, ובמכללות בשיעור של 700%. שיעור הערבים באוניברסיטאות גדל מ-2.9% בשנות השבעים ל-6.7% באמצע שנות השמונים (מוצטפא, 2007).

⁴ מ-1948 עד לביטולו כליל ב-1966.

⁵ ממוצע התלמידים בחינוך היסודי הערבי עמד בשנת הלימודים 2003/4 על 29.5 לעומת 24 בקרב היהודים. 33.5 בחטיבת הביניים לעומת 31 בקרב היהודים ו-27.5 בתיכון לעומת 26 בקרב היהודים (מנאע, 2008).

מאז אמצע שנות התשעים חלה עלייה במספר הסטודנטים הערבים הלומדים במוסדות להשכלה גבוהה, ובמיוחד במכללות האקדמיות.⁶ עם זאת, שיעור הסטודנטים הערבים עדיין נמוך משיעור הסטודנטים היהודים, יחסית לשיעורם באוכלוסייה. הישגי הנשים הערביות נמצאים בעלייה מתמדת בכל הרמות: בחינוך היסודי, בתיכונים ובהשכלה הגבוהה. בשנים האחרונות הן מהוות כמחצית מהתלמידים במערכת היסודית והתיכונית ואף עברו את מחסום 50% בקרב הלומדים הערבים לתואר ראשון באוניברסיטאות (אלחאג', 2001).

2. הישגים לימודיים של תלמידים במגזר הערבי

מאז קום המדינה חלה עלייה בשיעור הלומדים במערכת החינוך, בשיעור הניגשים לבחינות הבגרות ובאחוז הזכאים לתעודת הבגרות בקרב שתי האוכלוסיות, היהודית והערבית. שיעור התלמידים הלומדים במערכת החינוך הערבית עמד ב-2003/4 על 21.2%; שיעור הבנות באוכלוסיית התלמידים הערבים בכל מערכת החינוך היה 49.6% ובקרב תלמידי תיכון היה 53.3%. על אף העלייה המשמעותית בשיעור התלמידים הערבים, נשמר הפער בינם לבין התלמידים היהודים, בעיקר בשל שיעור הנשירה הגבוה במערכת החינוך הערבית (9.1% בשנת תשס"ב ו-5.8% בשנת הלימודים 2003/4 בכיתות ח-י"ב) בהשוואה למערכת החינוך היהודית (4.6% בשנת תשס"ב).

שיעור הזכאים לתעודת בגרות בקרב הערבים מתחילת האלף השלישית עלה מ-32% ל-39% בתשס"ב לעומת 52% ל-60% בקרב היהודים.⁷ עם זאת, רק ל-75%-70% מאלה שהיו זכאים לתעודת הבגרות בקרב הערבים הייתה בגרות היכולה לאפשר להמשיך את לימודיהם האקדמיים, לעומת 85%-90% בקרב הזכאים היהודים. בשנת הלימודים 2003/4 ניגשו לבחינות הבגרות 88.7% מהתלמידים הערבים לעומת 81.5% במערכת החינוך היהודית. עם זאת, שיעור הזכאים לתעודת הבגרות בקרב הנבחנים הערבים באותה שנה היה 48.1% מהבנים ו-58.9% מהבנות לעומת 65.7% ו-74.6% בהתאמה, בקרב הנבחנים היהודים. ישנה שונות גבוהה בתוך החברה הערבית: שיעור הזכאים בקרב הנוצרים היה הגבוה ביותר (70.6%) ושיעור הזכאים בקרב הבדווים בנגב היה הנמוך ביותר (45.8%).

רק 30% מתלמידי כיתות י"ב בשנת הלימודים 2003/4, שהיו זכאים לתעודת בגרות, עמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות לעומת 48% בקרב היהודים. תעודת הבגרות לכשעצמה אינה מקנה מאליה את הזכות ללמוד במוסדות ההשכלה הגבוהה בארץ. לפי דרישות הסף של מוסדות אלה ציון הבגרות באנגלית חייב להיות לרמה של 4 יחידות לפחות, במתמטיקה לרמה של 3 יחידות לפחות ומקצוע נוסף ברמה מוגברת (4 יחידות לפחות). בשנת הלימודים 2003/4, עמדו בדרישות הסף 86.7% מהזכאים לתעודת הבגרות היהודים בהשוואה ל-71.8% מקרב הזכאים הערבים. אלחאג' (2001) טוען שעדיין קיימת אפליה בהתייחסות האוניברסיטאות למקצועות התמחות המזכים בonus לצורך חישוב הציון המשוקלל. בעוד שסטודנט יהודי הלומד 4-5 יחידות לימודי יהדות זוכה בbonus, סטודנט ערבי לא מקבל אותו הבonus עם התמחות של 5 יחידות בלימודי האסלאם.

⁶ עלייה זו הייתה חלק מהעלייה הכללית במדינה. מאז קום המדינה נרשמה עלייה אדירה בשיעור מסיימי התיכון ושיעור הלומדים במוסדות להשכלה גבוהה בקרב שתי הקבוצות, היהודית והערבית כאחת.
⁷ שיעור התלמידים היהודים שניגשו לבחינות הבגרות בתשס"ב עמד על 75% לעומת 65% בקרב התלמידים הערבים. שיעור הזכאים לתעודת הבגרות באותה שנה עמד על 52% במגזר היהודי לעומת 34% במגזר הערבי.

בשנים האחרונות החלה תחרות בין בתי הספר הערביים להשגת תעודת בגרות שלמה כיעד מרכזי, מבלי להדגיש את איכותה, המאפשרת בין השאר, עמידה בדרישות הסף לקבלה לאוניברסיטאות (מוצטפא, 1997). עובדה זו מסבירה את נחיתות מערכת החינוך הערבית ושוליותה, לעומת מערכת החינוך העברית. למשל, בשנת הלימודים 1990/91, כמעט ולא היו הבדלים בשיעור הזכאים לתעודת הבגרות בבתי ספר ערביים ועבריים שקיבלו דירוג נמוך ובינוני.⁸ יש לציין שלא היו בתי ספר ערביים שקיבלו דירוג גבוה.⁹ עם זאת היו הבדלים גדולים במחזיקי תעודת בגרות העומדות בדרישות הסף של כניסה לאוניברסיטאות.¹⁰

מאז שנות השבעים הוכנס המבחן הפסיכומטרי כתבחין (קריטריון) נוסף על ציוני תעודת הבגרות לקבלה של מועמדים לאוניברסיטאות ולמיונם. ולנסקי (2005) טוען שהמבחן הפסיכומטרי פעל לרעת הקבוצות החלשות בישראל, כתושבי עיירות הפיתוח והמגזר הערבי. המבחן הפסיכומטרי שימר את הפערים ואף הגדיל אותם על ידי צמצום הנגישות של הקבוצות החלשות להשכלה גבוהה. המבחן הפסיכומטרי נחשב למערכת שתפקידה לסנן את הניגשים והמועמדים, בעיקר הערבים, שהיא חלק ממערכת סינון גדולה המכוונת נגד הערבים (מוצטפא, 2007).

נתוני המרכז הארצי לבחינות ולהערכה מלמדים על הבדל של 123-126 נקודות לטובת הסטודנטים היהודים לעומת הערבים. קיים פער נוסף של 40 נקודות במוצע, בין בנים לבנות, לטובת הראשונים (מוצטפא, 2006). משמעות הדבר שלסטודנט היהודי עדיפות על פני הסטודנט הערבי בכל המקצועות, ובמיוחד במקצועות היוקרתיים הדורשים סף קבלה גבוה (אלחאג', 2001). הוא הדין בגברים לעומת נשים.

מחקרים רבים הראו שיכולת ההערכה של המבחן הפסיכומטרי בניבוי הצלחת הסטודנטים באוניברסיטאות מגיעה עד 43%, והערכה המסתמכת על בחינות הבגרות בלבד מגיעה ל-37%, ואילו יכולת ההערכה של שתי הבחינות במשותף (הבגרות והפסיכומטרי) מגיעה ל-55% (דו"ח מרכז מוסאוה, 2003).

משרד החינוך אפשר למכללה לחינוך אורנים לקבל מועמדים לפקולטות לחינוך ומדעי החברה (לא כולל המחלקה להוראת מדעים ששייכת לאוניברסיטת חיפה), על סמך ציוני הבגרות ללא מבחן פסיכומטרי וזאת משנת תשס"ז (לב ארי, 2009). רק 47% מהסטודנטים ניצלו אפשרות זו.

3.א השתתפותם של ערבים במוסדות להשכלה גבוהה בישראל

מאז אמצע שנות התשעים חלה עלייה משמעותית בשיעור הסטודנטים הערבים הלומדים במוסדות להשכלה גבוהה. עם זאת, שיעורם עדיין נמוך משל האוכלוסייה היהודית. למשל, שיעור הסטודנטים היהודים לכל אלף תושבים עלה מ-4.2 בשנת 1957 ל-31 בשנת 1999. לעומת זאת, שיעור הסטודנטים הערבים לכל אלף תושבים עלה מ-0 בשנת 1957 ל-12 בשנת 1999. כלומר הפער נשאר יותר מפי 2.5 לטובת היהודים. ב-1960 היו רק 350 ערבים בוגרי אוניברסיטאות וב-1995 נאמד מספר הבוגרים הערבים בעלי תואר ראשון ומעלה, בכ-33 אלף (אלחאג', 2001).

⁸ בבתי ספר ערביים שיעור הזכאים לתעודות הבגרות עמד על 36.9% לעומת 37.8% בקרב בתי ספר עבריים עם דירוג נמוך. בבתי ספר ערביים שיעור הזכאים לתעודת הבגרות עמד על 53.4% לעומת 56.3% בקרב בתי ספר עבריים.

⁹ שיעור הזכאים לתעודת הבגרות בקרב התלמידים היהודים שבתי הספר שלהם קיבלו דירוג גבוה עמד על 86.1%, 79.1% מהם החזיקו בתעודת בגרות שעמדה בדרישות הסף של ההרשמה לאוניברסיטאות.

¹⁰ שיעור מחזיקי תעודת בגרות שעומדת בדרישות הסף לאוניברסיטאות בקרב התלמידים היהודיים עמד על 26.7% לעומת 19.2% בקרב התלמידים הערבים שבתי הספר שלהם קיבלו דירוג נמוך. שיעור מחזיקי תעודת בגרות שעומדת בדרישות הסף לאוניברסיטאות בקרב התלמידים היהודיים עמד על 45.8% לעומת 16.1% בקרב התלמידים הערבים שבתי הספר שלהם קיבלו דירוג בינוני.

בין 2001 ל-2004 נרשמה עלייה נוספת בשיעור הסטודנטים הערבים שלומדים במוסדות להשכלה גבוהה אם כי נשמר הפער בינם לבין הסטודנטים היהודים.¹¹ נכון לשנת הלימודים 2004/5, עמד מספר הסטודנטים הערבים הלומדים באוניברסיטאות בארץ לכעשרת אלפים. הסטודנטים הערבים היוו 9.4% מכלל הסטודנטים בישראל ב-2001: 8% מכלל הסטודנטים באוניברסיטאות, 6.7% מכלל הסטודנטים במכללות האקדמאיות¹² ו-22.5% מכלל הסטודנטים הלומדים במכללות להכשרת מורים (מוצטפא, 2007).

נוסף על הסטודנטים הערבים הלומדים באוניברסיטאות, במכללות האקדמאיות ובמכללות להכשרת מורים, ישנם קרוב לשמונת אלפים סטודנטים הלומדים באוניברסיטאות בירדן. בשנים האחרונות נרשמה עלייה במספר הסטודנטים הערבים הלומדים בירדן. התופעה של לימודים במוסדות להשכלה גבוהה בחוץ לארץ אינה חדשה והיא החלה בשנות השישים כאשר סטודנטים ערבים רבים פנו לאירופה המזרחית כתוצאה של חסמים רבים שהציבו המוסדות האקדמיים בארץ. עיקר הפונים באותה עת היו מזוהים עם המפלגה הקומוניסטית. בין השנים 1966-1986 למדו יותר מאלף ערבים במדינות מזרח אירופה: 60% מהם למדו רפואה ו-20% למדו הנדסה. עם קריסת ברית המועצות והגוש המזרחי, ממשיכים צעירים ערבים רבים ללמוד ברומניה ובהונגריה, אך מרביתם לומדים במדינות מערב אירופה ובעיקר בגרמניה¹³ (חאגי יחיא, 2002). לוח מס' 1 מציג את העלייה המשמעותית באחוז הסטודנטים הערבים באוניברסיטאות. עם זאת, שיעורם עדיין נמוך מאוד בהשוואה למשקלם היחסי באוכלוסייה (העומד על כ-16%).¹⁴ שיעורם נמוך במיוחד בתארים המתקדמים.

לוח 1. תלמידי האוניברסיטאות לפי תואר וקבוצת לאום 1956/7 - 2004/5 (באחוזים)

2004/5	2000/1	1990/1	1980/1	1970/1	1964/5	1956/7	
							תואר ראשון
91	89.9	93.7	94.6	98	98.7	99.4	יהודים
9.8	10.1	6.3	5.4	2	1.3	0.6	ערבים
							תואר שני
95	95.4	97.1	97.4	99.2			יהודים
5	4.6	2.9	2.6	0.8			ערבים
							תואר שלישי
97	96.6	96.4	98.4	99.8			יהודים
2.8	3.4	3.6	1.6	0.2			ערבים

מקורות: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה- שנתון סטטיסטי לישראל 1972; 21, Swirski & Swirski, 1998; מ"ג, 2004; בנזמין, 2002, 1.

הנתונים בלוח מס' 1 מלמדים על שתי מגמות עיקריות: הראשונה - עד שנות השישים ייצוג הערבים במוסדות להשכלה הגבוהה היה נמוך מאוד. רק בודדים, לרוב גברים, המשיכו את לימודיהם. מוצטפא (2007) טוען שהשיעור הנמוך של הסטודנטים הערבים עד שנות השישים אינו נובע מגורמים תרבותיים אלא תוצאה של חסמים מבניים (כמו הממשל הצבאי), שעמדו בפני הסטודנט הערבי וגם מכשולים רבים שהציבו מוסדות החינוך וההשכלה. מאז שנות השבעים חל

¹¹ שיעור הערבים שלמדו 16 שנים ויותר הגיע ל-6.9% ב-2004 לעומת 20.4% בקרב היהודים (מנאע, 2008).

¹² 27.1% מהם לומדים מדעי חברה, 22.2% לומדים הנדסה, 20.2% לומדים משפטים ו-18.2% לומדים מנהל עסקים.

¹³ בשנים האחרונות חלה ירידה בביקוש של סטודנטים ערבים ללמוד בגרמניה וזאת בשל כמה סיבות: איחוד שתי המדינות הגרמניות, סיבות כלכליות, ריבוי המכללות בישראל והאפשרות ללמוד בירדן הקרובה.

¹⁴ מנאע, ע' (עורך) *החברה הערבית בישראל 33+* מכון ון ליר בירושלים, הוצאת הקיבוץ המאוחד, עמוד 13. הנתון לא כולל את הפלסטינים במזרח ירושלים, הדרוזים בגולן, אנשי צד"ל והמשת"פים הפלסטינים החיים בישראל.

גידול ניכר במספר הסטודנטים הערבים וזאת בעקבות ביטול הממשל הצבאי (ב-1966), שיפור מערכת החינוך התיכונית ועלייה בשיעור הזכאים לתעודות הבגרות. באותן שנים נתפסה ההשכלה הגבוהה בקרב האוכלוסייה הערבית כאמצעי מרכזי לקידום מעמדו של הפרט ושל הקבוצה (אלחאגי, 2001). מזאוי (1996) מוסיף שבמהלך השנים, ובמיוחד בעקבות ההפקעות המסיביות של הקרקעות שהיו בשנות החמישים והשישים, החל תהליך הלאמה (הפיכת ההשכלה לנושא לאומי) של מושגי החינוך וההשכלה. מושגים אלה הפכו למרכיב חיוני לקיומם של הערבים בארץ כקולקטיב בעל שורשים וזהות מוגדרת. למשל, בין השנים תש"ן לתשס"א חל גידול של 220% במספר הסטודנטים הערבים באוניברסיטאות בהשוואה לעלייה של 125% בכלל ציבור הסטודנטים במדינה.

הקמת אוניברסיטת חיפה ב-1968 תרמה לעלייה משמעותית במספר הסטודנטים הערבים, ובמיוחד הסטודנטיות הערביות, בשל קרבתה לגליל.¹⁵ בשנת הלימודים תשס"ב היוו הסטודנטים הערבים כ-20% מכלל הסטודנטים באוניברסיטת חיפה וכשליש מכלל הסטודנטים הערבים באוניברסיטאות בארץ (כאשר 53% מהם נשים). 15% מכלל הסטודנטים הערבים למדו בשנת 2001 באוניברסיטה העברית, אוניברסיטת בר אילן תופסת את המקום השלישי ובמקום הרביעי הטכניון, ואחריהם אוניברסיטת תל אביב ואוניברסיטת בן-גוריון בבאר שבע (מוצטפא, 2007). המגמה השנייה שעולה מלוח מס' 1 היא, שככל שעולים בסולם התארים, ייצוג הסטודנטים הערבים מצטמצם והולך. בנזימן (2002) מסכם חלק מהסיבות לייצוג הנמוך של הסטודנטים הערבים. לטענתו, ישנם פערים בשלב הלימודים התיכוניים בין האוכלוסייה היהודית והערבית, לרעתה של זו האחרונה. כן נתקלים הסטודנטים הערבים בקשיי הסתגלות רבים באוניברסיטאות ובמכללות. סיבה נוספת היא מחסור במסגרות תומכות המסוגלות לסייע לסטודנטים הערבים להשתלב במוסדות האקדמיים. סבירסקי (1990) מוסיף שהבוגרים הערבים מתקשים למצוא עבודה שהולמת את השכלתם. ייצוג הערבים במשרדים ובחברות ממשלתיות, למשל, עדיין נמוך בהרבה משיעורם במדינה.

אומנם חלה עלייה במספר המועמדים הערבים שהתקבלו לאוניברסיטאות, אבל הממוצע הכללי של המועמדים הערבים שנתקלו בדחייה וסירוב, היה גבוה יותר לעומת המועמדים היהודים בשל המבחן הפסיכומטרי. בשנת תשס"ג למשל, עמד אחוז הערבים על 15.1% מכלל המועמדים שנרשמו למוסדות ההשכלה הגבוהה. משקלם בקרב הנדחים היה כפול ועמד על 29.6% ובשנת הלימודים 2004/5 שיעור המתקבלים הערבים מתוך הנרשמים הסתכם ב-53.6% בלבד, לעומת 79% בקרב המועמדים היהודים (מוצטפא, 2007).

המבחן הפסיכומטרי מאלץ סטודנטים רבים, שלא נדחו, ללמוד תחומים שלא לפי שאיפותיהם, דבר המגדיל את אחוז הנשירה בקרבם במהלך לימודיהם האקדמיים (שם). חלק מהסטודנטים שמצליחים לעבור את מכשול המבחן הפסיכומטרי נתקל בקשיי שפה וקשיי התאקלמות חברתית-תרבותית או מצוקה כלכלית ונאלץ לנשור מהלימודים האקדמיים.

במהלך שלושת העשורים האחרונים חלה עלייה מרשימה בשיעור הנשים הערביות והיהודיות שלומדות במוסדות להשכלה גבוהה (תורן, 2005). חלק גדול מהסטודנטיות הערביות לומדות באוניברסיטת חיפה (40% מהסטודנטיות הערביות הלומדות באוניברסיטאות בישראל) בשל

¹⁵ 55% מהאוכלוסייה הערבית חיים בגליל לעומת 24% במשולש, 13% בנגב ו-8% בערים המעורבות.

קרבתה לגליל. לוח מס' 2 מסכם את העלייה בשיעור הסטודנטיות הערביות מכלל הסטודנטים הערבים במוסדות להשכלה גבוהה.

לוח 2. שיעור הסטודנטיות הערביות באוניברסיטאות מקרב כלל הסטודנטים הערבים (אחוזים)

שנת לימודים	שיעור הסטודנטיות הערביות
1972/3	8.9
1984/5	36.1
1988/9	50
2003/4	56.3

מקורות: מוצטפא 2007.

על אף העלייה המרשימה באחוז הסטודנטיות הערביות שממשיכות את לימודיהן האקדמיים, אבל, יורד מספרן ככל שהלימודים הם לתואר מתקדם יותר. שיעור הסטודנטיות הלומדות לתואר ראשון עמד על 58.2% בשנת 2003/4, 45.8% לתואר שני ו-26.9% לתואר שלישי (מוצטפא, 2006). ישנם הבדלים גדולים בין תלמידי אוניברסיטאות ערבים לבין תלמידי אוניברסיטאות יהודים בתחומי הלימוד. רוב הסטודנטים הערבים מרוכזים במדעי הרוח והחברה ופחות במדעי טבע ובמתמטיקה (כולל מדעי מחשב). לוח מס' 3 מסכם את ההתפלגות הסטודנטים היהודים והערבים לפי תחומי לימוד.

לוח 3. תחומי לימוד של סטודנטים יהודים וערבים באוניברסיטאות בשנת הלימודים 2004/5 (אחוזים)

יהודים	ערבים	
23.5	35.4	מדעי הרוח
31.4	24.5	מדעי החברה
18.3	11	מתמטיקה, מדעי הטבע וחקלאות
21.35	15.8	משפטים, רפואה והנדסה
5.45	13.3	מקצועות עזר רפואיים

מקורות: סקר אגודת הגליל. 2004.¹⁶

תחומי הלימוד של הסטודנטיות הערביות דומים לכלל הסטודנטים הערבים. רוב הסטודנטיות הערביות לומדות מדעי רוח (40.1%) ומדעי חברה (25.3%) לעומת 7.9% הלומדות משפטים, רפואה והנדסה (בשנת 2004). מרבית הנשים מעדיפות מקצועות המאפשרים להן לעבוד בתוך יישוביהן ולא הרחק מהבית. חלק גדול מהאקדמיות עובדות במערכת החינוך הערבית (38%) ובשירותי רווחה ובריאות ערביים (19%).

¹⁶ מנאע, ע' (עורך) *ספר החברה הערבית בישראל 3**, מכון ון ליר בירושלים, הוצאת הקיבוץ המאוחד, לוח 31 ד עמי

4.א. סטודנטים ערבים במכללות

המחקר הנוכחי מתמקד בסטודנטים ערבים הלומדים במכללה להוראה, לכן נציג בתת פרק זה נתונים אודות השתתפותם במכללות. סואן ודוידוביץ (2003) מצאו שאחוז הסטודנטים הערבים באוניברסיטאות גבוה במידה ניכרת מזה שבמכללות. בשנת תש"ס, למשל, הם היוו 9% מכלל הסטודנטים באוניברסיטאות ורק 6.1% מכלל הסטודנטים במכללות. לוח מס' 4 מסכם את שיעור התלמידים הערבים שלמדו בתוך שנתיים מסיום התיכון (1991-2001). מהלוח עולה שחל גידול בשיעור הסטודנטים הערבים מ-10.7% בשנת 1991 ל-19.2% בשנת 2001 בכל המוסדות להשכלה גבוהה.

לוח 4. שיעור הסטודנטים הערבים שלמדו בתוך שנתיים מסיום לימודיהם ב-י"ב (1991 - 2001) (אחוזים)

האחוזים	סה"כ	אוניברסיטאות	מכללות אקדמיות	מכללות להכשרת מורים	האחוזים הפתוחה
1991	10.7	6.2	0	3.5	1
1993	13.2	7.9	0.1	4.6	0.6
1995	15.1	9	0.8	4.9	0.4
1997	14.6	7.7	1.1	5	0.8
1999	17.9	9	1.3	6.7	0.9
2001	19.2	9.3	1.9	7.3	0.7

המקור: ועדת התקצוב והתכנון, הדוחות השנתיים של המלי"ג מס' 28-30.

סואן ודוידוביץ (שם). מצאו שונות גדולה מאוד בשיעור הסטודנטים הערבים בין המכללות: למשל, במכללת צפת עמד אחוז הסטודנטים הערבים על כ-50%, בעוד שבמרכז האקדמי רופין עמד על אחוז אחד בלבד. בעשר מכללות מתוך 22 מכללות שבניתוחי הלמ"ס באותה שנה, היה אחוז הסטודנטים הערבים פחות מאחד. גם במקומות שאחוז הערבים מגיע ל-50% או פחות, שיעור הסטודנטים הערבים נמוך בהשוואה למשקלם היחסי באותו אזור. למשל, בנפת עכו מהווים הערבים בני 20-24 66% מכלל קבוצת הגיל בנפה, אבל במכללת הגליל המערבי עומד שיעורם על 40% בלבד.

הנתונים של מינהל ות"ת (2000) מראים על שונות בין המכללות האזוריות והמכללות להכשרת עובדי הוראה. למשל, שיעור הסטודנטים הערבים בשנת תשנ"ט עמד על 17.3% מכלל הסטודנטים במכללות להכשרת עובדי הוראה, בעוד ששיעורם במכללות האזוריות עמד על 5.6% בלבד. במחקר שנערך בשתי מכללות ציבוריות¹⁷ (מכללת הגליל המערבי והמכללה האקדמית יהודה ושומרון) נמצאו הבדלים בחתך חברתי-כלכלי-דמוגרפי של הסטודנט היהודי והערבי. שיעור הסטודנטים הדתיים גדול בצורה משמעותית בקרב הסטודנטים הערבים בהשוואה לעמיתיהם היהודים. הוריהם של הסטודנטים הערבים הם בעלי השכלה נמוכה בהרבה מזו של ההורים היהודים. הכנסת ההורים היהודים גבוהה משמעותית מזו של ההורים הערבים (דוידוביץ).

¹⁷ דוידוביץ, נ', סואן, ד' וקולן, מ' (2006). שיח של שונות: פרופיל סטודנטים ויחסי גומלים בין סטודנטים ערבים ויהודים בקמפוסים אקדמיים. אריאל: המכללה האקדמית ביהודה ושומרון.

ואחרים, 2006). הגיל הממוצע של הסטודנט הערבי נופל כמעט בשלוש שנים מהסטודנט היהודי (23 לעומת 26).

לפי ממצאי המחקר, הסטודנט הערבי זוכה לתמיכה רחבה יותר במימון שכר הלימוד ממשפחתו עמה הוא מתגורר (53% לעומת 29% בקרב הסטודנטים היהודים), זאת למרות שהכנסת ההורים של הסטודנט היהודי גבוהה פי שניים בממוצע, מהכנסות הורי הסטודנט הערבי. רוב הסטודנטים היהודים מפרנסים את עצמם, משלמים בעצמם את מרבית שכר הלימוד ובנוסף משלמים שכר דירה. הממצאים מראים של-81% מהסטודנטים היהודים עבודה קבועה או זמנית, במקביל ללימודיהם, לעומת זאת רק 21.6% מהסטודנטים הערבים נמצאים במצב דומה.

נתוני סקר אגודת הגליל משנת 2004 מלמדים שחלק גדול מקרב מחזיקי תעודת השכלה של לימודים על-תיכוניים (43.7%), קיבלו את תעודתם בישראל ממכללה שאינה אקדמית. בולט במיוחד שיעור הנשים (55.6%) שקיבלו את תעודתן ממכללות אלה. שיעור הגברים שקיבלו את התעודה ממוסד אקדמי בחו"ל כפול משיעור הנשים שקיבלו שם את תעודתן (15% לעומת 6.2%). שיעור הגברים שקיבלו את תעודתם ברפואה ובמשפטים מאוניברסיטאות בחו"ל הוא מאוד (61.5% מכלל מקבלי התעודה במקצועות אלה).

לוח 5. שיעור הסטודנטים הערבים במוסדות להשכלה גבוהה לשנת הלימודים 2003/4 (אחוזים)

אוניברסיטה או מכללה בחו"ל ¹⁸	מכללה אחרת בישראל	מכללה אקדמית בישראל	אוניברסיטה בישראל	
11	43.7	11.1	34.2	סך הכול
15	33.7	13.6	37.7	גברים
6.2	55.6	8.1	30.1	נשים

מקור: סקר אגודת הגליל 2004.

א.5. בעיות בהסתגלות סטודנטים ערבים ללימודיהם במוסדות להשכלה גבוהה בישראל

במחקר שעסק במפגש בין סטודנטים יהודים וערבים במכללה האקדמית לחינוך-אורנים, נבדקו ההשפעות של ההבדלים התרבותיים בין שתי אוכלוסיות הסטודנטים, על השתלבותם במכללה. המחקר גילה הבדלים משמעותיים בין היהודים לערבים (פלג ורסלאן, 2003). המחקר בדק גם את סוגיית ההכשרה הרב-תרבותית ואת קשיי הסטודנטים הערבים במכללה, הן מנקודת מבטם והן מנקודת מבט המורים. בנוסף, המחקר בדק את מדיניות המוסד בעיני הסגל ואת עמדת הסטודנטים לגבי חינוך רב-תרבותי.

המחקר העלה שהשנה הראשונה של הסטודנטים הערביים טראומטית במיוחד ושקיים פער תרבותי בתחום החינוך בין שתי קבוצות הסטודנטים. שני החוקרים המליצו על צורך בדיונים רציניים ובאימוץ הגדרה ברורה של מהי הכשרה רב תרבותית של מורים, שלפיה ייקבעו המדיניות והתבחינים לטיפול באוכלוסיית הסטודנטים הערבים.

במחקרם ההשוואתי של דוידוביץ ואחרים (2006)¹⁹ נמצא שמרבית מכרעת של הסטודנטים הערבים ציינו שהם חייבים להשקיע הרבה יותר מאמץ בלימודים מעמיתיהם היהודים. יותר מ-

¹⁸ בחו"ל נכללים גם הגדה המערבית ורצועת עזה ושלוחות זרות של מוסדות לימודים.

¹⁹ מכללת הגליל המערבי והמכללה האקדמית יהודה ושומרון.

50% מהסטודנטים הערבים ציינו שהיה להם קשה לעמוד במטלות הלימודים יותר מאשר לעמיתיהם היהודים. המחקר בדק גם את מרקם היחסים הבין-אישיים בין שתי קבוצות הסטודנטים. הממצאים מראים שסטודנטים ערבים מעוניינים להכיר את עמיתיהם היהודים (במכללת גליל המערבי יותר מהמכללה ביהודה ושומרון). רוב הסטודנטים ציינו שהם משתפים פעולה יום-יומית בכל הנוגע לעבודה על מטלות הלימודים. עם זאת, הסטודנטים הערבים הביעו חששות על רקע השתייכותם הלאומית. רובם ציינו שהם חייבים להיזהר בדבריהם בקמפוס ואף חוששים להביע את דעותיהם באופן חופשי.

מחקר שנעשה באוניברסיטת חיפה בשנת 1996 מראה, בדומה למחקרים שנעשו במכללות, כי הסתגלות הסטודנטים הערבים ללימודים האקדמאיים יותר קשה בהשוואה לסטודנטים היהודים. המחקר גילה שכשליש מהסטודנטים הערבים החליפו את מקצוע הלימוד, או נשרו, אחרי השנה הראשונה לעומת 12% בקרב היהודים. עוד נמצא שקריאת חומר מדעי בשפה האנגלית, שיטת ההוראה הדורשת למידה עצמית (דבר לא נפוץ בבתי הספר התיכוניים הערביים) והסביבה החברתית הפתוחה והליברלית, הם מכשולים עיקריים להסתגלותם של סטודנטים ערבים באוניברסיטה. הפער החינוכי בין יהודים וערבים (לטובת הראשונים) במסגרת החינוך הקדם אקדמאי, מתבטא גם בפער בהישגים האקדמיים. העובדה שכל האוניברסיטאות ורוב המכללות הן יהודיות, מקשה, מהבחינה התרבותית, על היקלטות הסטודנטים הערבים במוסדות ההכשרה היהודים (Al Haj, 1996).

סקר אחר שנערך גם הוא באוניברסיטת חיפה ב-2001, הראה מגמה עקבית. הנתונים מראים שאחת הבעיות המרכזיות של כל הסטודנטים היא להתרגל לשיטת לימוד חדשה (42.5% בקרב סטודנטים ערבים לעומת 27.2% בקרב סטודנטים יהודים). על אף השינויים שחלו בשנים האחרונות במערכת החינוך הערבית, עדיין חלק גדול מבתי ספר הערביים ממשיך עם שיטת הלימוד הפרונטאלית של "הפקדת ידע" ופחות מדגיש פיתוח מיומנויות של חשיבה יצירתית וביקורתית. על כן מתקשה הסטודנט הערבי, יותר ממקבילו היהודי, להסתגל לשיטת לימוד המדגישה יותר עבודה עצמאית, דיון אנאליטי ושימוש עצמי במקורות שונים. 48.4% מהסטודנטים הערבים דווחו שהאנגלית מהווה בעיה מרכזית לגביהם לעומת 18.2% בקרב הסטודנטים היהודים. חלק גדול מהסטודנטים הערבים דווחו שבחירת קורסים והרכבת המערכת מהווה בעיה לגביהם.

המעבר התרבותי-חברתי הוא מכשול נוסף בתהליך ההסתגלות של הסטודנטים הערבים באוניברסיטה ובמיוחד בקרב בנות. חלק גדול מהסטודנטים הערבים עדיין חיים במסגרת תרבותית מסורתית ונחשפים לראשונה במהלך לימודיהם לעולם תרבותי-חברתי חדש בעל דומיננטיות תרבותית יהודית-מערבית.

לוח מס' 6 מסכם את הקשיים שבהם נתקלים הסטודנטים הערבים בתחילת לימודיהם לפי מין, דת ומקום מגורים, בהשוואה לסטודנטים יהודים. הנתונים מלמדים שהקשיים בתחומים השונים חמורים יותר בקרב הבנות בהשוואה לבנים (מלבד הקושי בשפה האנגלית), כפריים בהשוואה לעירוניים ומוסלמים בהשוואה לנוצרים ודרוזים. מצב זה הוא תוצאה של הבדלים ברקע הסוציו-כלכלי, בנקודת הזינוק השונה מבחינת רמת בתי הספר וההזדמנויות למפגש עם האוכלוסייה היהודית לפני הלימודים האקדמאיים (אלחאג', 2001).

לוח 6. קשיים שנתקלים בהם סטודנטים ערבים בתחילת לימודיהם (במידה רבה או במידה רבה מאוד - באחוזים) לפי מין, דת ומקום מגורים בהשוואה לסטודנטים יהודים

קבוצה	להתרגל לסגנון הלימודים	שפה אנגלית	שפה עברית	בחירת קורסים והרכבת המערכת	מגורים	להסתגל לאווירה חברתית חדשה	יחסים עם סטודנטים יהודים
מין							
זכר	37	51.4	15.1	34.2	23	30.1	23
נקבה	47	47	21.1	42	29.5	42	31.1
דת							
מוסלמי	42	59.8	23.3	43.6	31.2	39.2	30.4
נוצרי	44	28.3	17	43.6	20.1	41.2	24
דרוזי	39	41.9	6.5	16.7	22	25.8	16.1
מגורים							
עיר ערבית	39.1	34.8	19.6	45.7	17.4	32.6	28.1
עיר מעורבת	35	35.3	6.3	23.5	6.3	28.4	11.8
כפר	42.1	54.9	19	44.5	34.5	36.8	36.4
ס"ה ערבים	42.5	48.4	18.7	40	27.5	37	26.7
ס"כ יהודים	27.2	18.2	5.6	23.7	9.8	14.5	6.7

מקור: אלחאגי' 2001: 12.

הקשיים הכלכליים מכבידים גם הם על הסתגלותם של הסטודנטים הערבים. דו"חות המוסד לביטוח לאומי מראים על תמונה עקבית בה ייצוג האוכלוסייה הערבית מתוך הקבוצות שנמצאות מתחת לקו העוני, עולה בהרבה על משקלם באוכלוסייה. היישובים הערביים הם בדרך כלל בראש הטבלה של היישובים המוגדרים כ"מוכי אבטלה". סטודנטים ערבים אינם נהנים מאותן מסגרות תמיכה של הסטודנטים היהודים. רוב הקרנות והמלגות מותנות בשירות צבאי, ועל כן נאלצים סטודנטים רבים להאריך את משך לימודיהם, או להפסיק אותם מסיבות כלכליות. הדיוור היא בעיה מרכזית נוספת עבור הסטודנטים הערבים. בסקר הנזכר שנערך באוניברסיטת חיפה ב-2001 עלה ש-27.8% מהסטודנטים הערבים דווחו על קושי במציאת דירה לעומת 9.8% בקרב הסטודנטים היהודים.

פרק ב. המחקר

1.1. רציונאל המחקר

חלק גדול מהסטודנטים הערבים לומדים במוסדות להשכלה גבוהה, לרבות מכללות להוראה, שבמרביתן לומדים עם סטודנטים יהודים.²⁰ שפת ההוראה בכל מוסדות אלה היא עברית. המפגש הבין-תרבותי בין סטודנטים ערבים ליהודים במכללות להוראה הוא למרביתם מפגש ראשון עם "האחר", תרבותו ושפתו, בד בבד עם הדרישות בעולם האקדמי. המפגש בין סטודנטים יהודים וערבים אינו יוצר, בדרך כלל מצב של רב-תרבותיות, בהקשר של הפחת דימויים כוללים (סטריאוטיפים), תפיסות שוויוניות או היכרות מעמיקה עם תרבותו של ה"אחר" (בוימל, זאבי ותותרי, 2009). יש לציין שהאוניברסיטאות ורוב המכללות בישראל, הן המקום היחיד בחברה הישראלית שיהודים וערבים נפגשים בו על בסיס של מיצב (סטאטוס) שוויוני לכאורה, כסטודנטים. ברוב המקרים האחרים, המפגש ביניהם הוא אסימטרי, כאשר לרוב הערבים נמצאים במקום נחות.

הסטודנטים היהודים והערבים בדרך כלל שומרים על בידול חברתי במהלך לימודיהם ואינם משתפים פעולה בתחום הלימודי. הישגיהם של הסטודנטים הערבים נופלים מאלה של היהודים במרבית מקצועות הלימוד. על אף שחלק מהמכללות מנסות לסייע לסטודנטים הערבים ולהקל עליהם את תהליך הקליטה, הם עדיין חווים תחושת שוליות ברוב תחומי החיים האקדמאיים והחברתיים.

מצד שני, האוניברסיטאות והמכללות היהודיים סיפקו ועדיין מספקות, חופש ביטוי ואווירה דמוקרטית לסטודנטים הערבים ועל כן השתייה במוסדות אלה הופכת לרוב הסטודנטים הערבים לשלב אינטנסיבי בחברות (סוציאליזציה) הפוליטי שלהם, מה שלא מספקות מכללות החינוך הערביות (Mari, 1978). צעירים ערבים רבים מעדיפים ללמוד במכללות ובאוניברסיטאות יהודיות על פני מכללות ערביות, על אף כל הקשיים שהם נתקלים בהם. ההתנסות החברתית במהלך שנות לימודיהם של הצעירים הערבים חשובה במיוחד. חלק גדול מהאוניברסיטאות ומהמכללות ממוקמות במרחק גדול יחסי מהיישובים הערביים, ולכן חלק גדול מהסטודנטים הערבים נאלץ לגור הרחק מהבית, כלומר, הרחק מהפיקוח החברתי של קהילתם (Al Haj, 1996). ניסיון זה חשוב במיוחד לנשים, שבתוך קהילתיהן עודן סובלות ממגבלות ופיקוח חברתי הדוק.

2.2. מטרות המחקר ושאלותיו

מחקר זה בא לבחון את מידת הצלחת קליטת סטודנטים ערבים במכללה האקדמית לחינוך אורנים ומעורבותם בה. כן נועד המחקר לאתר את צרכיהם במכללה וציפיותיהם ממנה לשילוב מוצלח יותר בעתיד. סטודנטים אשר יחוו פחות מנוכרים במכללה עשויים לשפר את הישגיהם האקדמיים במכללה ולהיות מורים טובים יותר בעתיד. הם גם ירגישו שייכות רבה יותר לחברה הישראלית.

²⁰ ישנן כמה מכללות להכשרת מורים המיועדות לאוכלוסייה הערבית בלבד כמו סמינר המורים בחיפה, מכללת סחינן ומכללת "אל-קאסימי" בבאקה אל-גרביה. בנוסף, ישנם קרוב לשמונת אלפים סטודנטים ערבים הלומדים באוניברסיטאות בירדן וכמה מאות נוספים הלומדים במדינות אירופה.

המחקר התמקד בשש שאלות :

1. מהם מאפייניהם של הסטודנטים הערבים במכללה האקדמית לחינוך אורנים : מאפיינים דמוגרפיים, חברתיים -כלכליים והשכלתיים.
2. מהם המאפיינים התרבותיים של הסטודנטים הערבים במכללה : ידיעת השפה העברית, היכרות קודמת עם יהודים והתרבות היהודית.
3. מהם עמדותיהם, תפיסותיהם והרגשתם של הסטודנטים הערבים במכללה ביחס לקליטתם במכללה בהיבטים החברתיים, התרבותיים והשכלתיים.
4. מהי מידת מעורבותם בפועל של סטודנטים אלה בהיבטים שונים של חיי המכללה, כמו : אגודת הסטודנטים, פעילויות חברתיות במכללה, שיתוף פעולה עם סטודנטים יהודים בתחומי לימודים, השתתפות אקטיבית בשיעורים הנלמדים ועוד.
5. באיזה מידה קיימים במכללה מערכי סיוע לסטודנטים הערבים, עד כמה הם נעזרים בהם ובאיזו מידה הם מסייעים להם, לדעתם, להשתלב בחיי המכללה על היבטיהם השונים.
6. מהם הצרכים או הציפיות של הסטודנטים הערבים בהקשר לסיוע המכללה לשילובם בה, בנוסף לאלה הקיימים כבר.

3.ב. שיטת המחקר

מחקר זה, שנערך במכללה האקדמית לחינוך בשנת הלימודים תשס"ט, הוא מתאמי-כמותי בו השתמשו בשאלונים שנשלחו לכול הסטודנטים הערבים בדואר האלקטרוני. השאלונים כללו 107 שאלות ושולבו בהם בעיקר שאלות "סגורות", אשר כללו משתני רקע של הסטודנטים, עמדותיהם כלפי שילובם במכללה, הישגיהם האקדמיים בה, ציפיותיהם וצרכיהם כסטודנטים במכללה ועוד. השאלונים כללו גם מספר שאלות "פתוחות" אשר היוו את הרכיב האיכותני במחקר, אודות תחושותיהם של הסטודנטים והצעותיהם למכללה לשיפור קליטתם החברתית והאקדמית. השאלון נשלח לכ-400 הסטודנטים הערבים הלומדים במכללה האקדמית לחינוך אורנים. 188 סטודנטים ענו על השאלון (קרוב ל-50% מכלל הסטודנטים הערבים הלומדים במכללה). 138 מהמשיבים לומדים לתואר ראשון ו-50 משיבים לומדים לתואר שני.

פרק ג. אוכלוסיית המחקר

במחקר השתתפו 188 סטודנטים ערבים ממכללת אורנים המהווים כמחצית מהסטודנטים הערבים הלומדים במכללה (תואר ראשון ושני).²¹ המחקר התנהל במהלך סמסטר ב' בשנת הלימודים תשס"ט.

רוב המשיבים שהשתתפו במחקר היו נשים (87%) ורק חלק קטן מהם היו גברים (13%),²² חלוקה זו משקפת במידה ניכרת את החלוקה הקיימת במכללה.²³ בסקר הסטודנטים הארצי 2007 עמד אחוז הנשים הממוצע במכללת אורנים על 79% (לב-ארי ומלצר-גבע, 2008). באותו סקר עמד שיעור הנשים על 59% מכלל הסטודנטים באוניברסיטאות ובמכללות בישראל. במכללות להוראה מגיע שיעורן ליותר מ-90% היות ומקצוע ההוראה עדיין נתפס בחברה הישראלית בכלל, ובחברה הערבית בפרט, כמקצוע נשי. שיעורן של הסטודנטיות הערביות בכל המוסדות להשכלה גבוהה עומד בשנים האחרונות על 53% מכלל הסטודנטים הערבים (מוצטפא, 2007).

רוב המשיבים (68%) הם בקבוצת הגיל 22-35. רק 13% היו מעל גיל 35 ו-19% היו מתחת לגיל 21. הגיל הממוצע של כלל המשיבים הוא 27.11 עם סטיית תקן 7.38 שנה. ממוצע הגיל לתואר ראשון הוא 23.82 שנה עם סטיית תקן של 3.91 שנים. יש לציין שהגיל הממוצע של הסטודנטים הערבים בכל מוסדות להשכלה גבוהה (בתואר ראשון) נמוך מהגיל הממוצע של הסטודנטים היהודים היות ורובם אינו מתגייס לצבא ומתחיל את לימודיו מיד אחרי סיום לימודיו התיכוניים.

ממוצע גיל המשיבים הלומדים לתואר שני גבוה יותר והוא עומד על 36.17 עם סטיית תקן 7.14 שנים. כלומר, בעוד שאוכלוסיית הסטודנטים לתואר ראשון צעירה והומוגנית יותר (סטיית תקן = 3.91), אוכלוסיית הסטודנטים לתואר שני יותר מבוגרת הטרוגנית באופן משמעותי (סטיית תקן = 7.14).

כמחצית המשיבים נשואים (48%), חלק גדול מהם רווקים (43%), 8% מהם מאורסים ורק 2% מהם גרושים. בחלוקה לפי תואר לימודים עולה, שהרוב המכריע של הסטודנטים בתואר שני (96%) נשואים ורק חלק קטן (4%) הם רווקים. לעומת זאת, רוב הסטודנטים בתואר ראשון (57%) הם רווקים (ועוד 11% מאורסים) ורק 30% מהם נשואים.

השכלת הוריהם של רוב המשיבים יסודית עד תיכון. לאבותיהם של 67% מהמשיבים השכלה יסודית ו/או תיכונית ולאמהותיהם של 76% מהמשיבים השכלה יסודית עד תיכון. רק לאבותיהם של 32% מהמשיבים השכלה על תיכונית ולאמהותיהם של 24% מהמשיבים השכלה על תיכונית. הוריהם של הסטודנטים הערבים הם בעלי השכלה נמוכה מזו של ההורים היהודים. במחקר שנעשה במכללת אורנים וכלל סטודנטים יהודים וערבים ב-2008, נמצא שרמת ההשכלה של הורי המשיבים גבוהה מזו של המחקר הנוכחי. האבות של 41% מהמשיבים והאמהות של 37% מהמשיבים היו בעלי השכלה על תיכונית. ל-57% מהאבות ול-58% מהאמהות של המשיבים הייתה השכלה יסודית ו/או תיכונית.

השכלת הוריהם של הסטודנטים הלומדים לתואר שני נמוכה מהשכלת הוריהם של הסטודנטים הלומדים לתואר ראשון. לאבותיהם של 76% מהמשיבים שלומדים לתואר שני השכלה עד תיכון

²¹ מספר הסטודנטים הערבים שלומדים במכללת אורנים בכל המסלולים מגיע לכש-400.

²² שיעור הנשים בקרב המשיבים בתואר ראשון במחקר זה עמד על 88% לעומת 82% בתואר שני.

²³ שיעור הנשים שהתקבלו ללמוד בשנת הלימודים תשס"ט במכללת אורנים עמד על 85% בתואר ראשון ושני (לב ארי, 2009).

לעומת 64% בקרב המשיבים לתואר ראשון. לאמהותיהם של 88% מהמשיבים שלומדים לתואר שני השכלה יסודית עד תיכון לעומת 71% בקרב המשיבים הלומדים לתואר ראשון. אוכלוסיית הסטודנטים לתואר ראשון צעירה יותר וסביר להניח שגם הוריהם צעירים יותר מהוריהם של הסטודנטים לתואר שני, מה שמסביר את השכלתם היותר גבוהה מדור אבות ואמהות הלומדים לתואר שני. כפי שמובא בפרק א' (סקירת ספרות) חלה עלייה במהלך השנים בשיעור מסיימי תיכון בקרב האוכלוסייה הערבית.

חלק גדול מהמשיבים (69%) הם מוסלמים, חלק נוצרים (18%) וחלק קטן דרוזים (13%). שיעור הנוצרים והדרוזים בתואר ראשון (19%, 15% בהתאמה) גבוה משיעורם בתואר שני (14%, 8% בהתאמה). במחקר הנוכחי (וגם באוכלוסיית הסטודנטים במכללת אורנים) ישנו ייצוג יתר של נוצרים ודרוזים. שיעור המוסלמים באוכלוסייה הערבית הכללית בישראל מגיע ל-80%, בעוד ששיעור הנוצרים והדרוזים מגיע לעשרה אחוז כל אחד. הסיבה העיקרית לייצוג יתר של שתי הקבוצות האחרונות היא מיקומה הגיאוגרפי של מכללת אורנים, המשרתת בעיקר את האוכלוסייה בגליל ובערים המערבות במחוז הצפון שיש בהן נוצרים ודרוזים. יש לציין שאין נוצרים ודרוזים בשני האזורים האחרים שבהם יש ריכוז ערבי - אזור המשולש והנגב. אומנם ישנם סטודנטים שבאים ללמוד מאזור המשולש אבל כמעט ואין סטודנטים בדואים שבאים ללמוד מאזור הנגב.

רוב המשיבים (64%) הגדירו את האווירה בביתם כמסורתית או מסורתית מאוד, 17% מהמשיבים הגדירו את האווירה בביתם כדתית או דתית מאוד, ורק 19% הגדירו את האווירה בבתים כלא דתית. 19% מהמשיבים לתואר ראשון הגדירו את האווירה בביתם כדתית או דתית מאוד לעומת 10% בקרב המשיבים לתואר שני. 17% מהמשיבים הלומדים לתואר ראשון הגדירו את האווירה בביתם כלא דתית לעומת 22% בקרב המשיבים הלומדים לתואר שני. כלומר, חלק ניכר מהסטודנטים לתואר ראשון באים מבתיים יותר דתיים ומסורתיים מאשר הסטודנטים לתואר שני ויותר סטודנטים מתואר שני באים מבתיים שהאווירה בביתם לא דתית.

כמחצית מהמשיבים (51%) גרים בכפרים ערבים, 23% גרים בערים ערביות,²⁴ 14% גרים בערים מעורבות ורק 12% גרים ביישובים בדואים. 42% מהמשיבים הלומדים לתואר שני הם עירוניים לעומת 35% בקרב המשיבים לתואר ראשון. לוח מס' 7 מסכם את מקום המגורים לפי התואר בלימודים. כפי שמוצג בלוח מס' 7 יותר סטודנטים בדואים לומדים לתואר שני מאשר לתואר ראשון.

לוח 7. מקום מגורים לפי תואר לימודים (אחוזים)

תואר ראשון	כפר	עיר ערבית	עיר מעורבת	יישוב בדואי
55	20	15	10	
40	32	12	16	

138 מתוך 188 מהמשיבים (73%) לומדים לקראת תואר ראשון ו-50 משיבים (27%) לומדים לקראת תואר שני. רוב הלומדים לתואר ראשון (59%) לומדים בפקולטה לחינוך (גננות, יסודי או חינוך מיוחד), 26% מהם לומדים בפקולטה למדעי החברה והרוח (אזרחות, סוציולוגיה, גאוגרפיה

²⁴ כמו נצרת, שפרעם, אום אל-פחם סחינין ועוד.

ועוד) ורק 15% מהם לומדים במחלקה להוראת המדעים (מתמטיקה, פיסיקה וביולוגיה). לפי נתוני מנהל התלמידים לתשס"ח עמד שיעור הסטודנטים במחלקה להוראת המדעים על 15% לעומת 82% הלומדים בפקולטה לחינוך ובפקולטה למדעי החברה והרוח (לב-ארי ומלצר-גבע, 2008).

לפי נתוני מנהל התלמידים לתשס"ט עמד שיעור הסטודנטים הערבים הלומדים לתואר ראשון בכל המסלולים על 24% מכלל הסטודנטים במכללה (כולל לימודי תעודת הוראה) ושיעור הסטודנטים הערבים הלומדים לתואר שני בכל המסלולים עמד על 48% מכלל הסטודנטים לתואר שני. לפי נתונים אחרים, עמד שיעור הסטודנטים הערבים בתשס"ט על 17% בתואר ראשון ו-39% בתואר שני (לב ארי, 2009).

27% מהמשיבים הלומדים לתואר שני לומדים בתוכנית שפות (אנגלית וערבית), 25% בתוכנית המדעים, 20% ייעוץ, 13% בתוכנית רב-תחומי, 12% בתוכנית הוראה לנוער בהדרה ורק 4% בתכנית מנהיגות.

ישנו ייצוג הולם במחקר לכל השנתונים: 26% מהמשיבים לומדים שנה א', 28% שנה ב', 26% שנה ג' ו-20% שנה ד'. ל-48% מהמשיבים לתואר שני זאת שנת לימודיהם הראשונה שלהם במכללה לעומת 18% מהמשיבים לתואר ראשון. כלומר אוכלוסיית הסטודנטים הערבים שהתקבלו ללמוד לתואר ראשון בשנת הלימודים תשס"ט קטנה מהשנים שקדמו.

פרק ד. ממצאי המחקר

ד.1. מצב חברתי-כלכלי

בראשית פרק זה מוצג מצבם החברתי-כלכלי של הסטודנטים הערבים במכללה הנחקרת. רק 2% מהמשיבים הלומדים לתואר ראשון גרים בשכירות בזמן הלימודים, 23% מהם במעונות, 48% בבית ההורים ורק 27% גרים בביתם בבעלותם. לעומת זאת, רק 4% מהמשיבים הלומדים לתואר שני, גרים בשכירות בזמן לימודיהם ומרביתם (90%) גרים בביתם בבעלותם. אין סטודנטים לתואר שני הגרים במעונות. המעונות מיועדים לסטודנטים לתואר ראשון בלבד. רוב המשיבים (96%) בתואר שני נשואים ולכן הם גרים בביתם בבעלותם.

למרבית המשיבים (89%) יש נגישות לאינטרנט ורק ל-11% (13% מהלומדים לתואר ראשון ו-2% מהלומדים לתואר שני) אין נגישות לאינטרנט.

מרבית המשיבים הלומדים לתואר שני (94%) עובדים במהלך לימודיהם, לעומת 44% מהמשיבים הלומדים לתואר ראשון. 84% מהלומדים לתואר שני ועובדים במהלך לימודיהם משתכרים מעל ל-3,500 ש"ח לחודש (לעומת 6% בקרב הלומדים לתואר ראשון ועובדים במהלך לימודיהם). 19% מהלומדים לתואר ראשון ועובדים במהלך לימודיהם משתכרים עד 1,000 ש"ח, 19% אחרים משתכרים 1,000-2,500 ש"ח לחודש ורק 5% משתכרים 2,600-3,500 ש"ח. כלומר, רוב הסטודנטים לתואר ראשון תלויים במימון חיצוני (הורים ומלגות) ללימודיהם ולמחייתם, בעוד שרוב הסטודנטים לתואר שני עובדים ומפרנסים את עצמם ואת משפחותיהם.

רוב המשיבים הלומדים לתואר שני (66%), ורק חלק קטן מהלומדים לתואר ראשון (29%), מממנים את לימודיהם בעצמם. לחלק גדול (41%) מהלומדים לתואר ראשון מממנים הוריהם את הלימודים. אין סטודנטים לתואר שני שהוריהם מממנים את לימודיהם. 18% מהלומדים לתואר ראשון, לעומת 16% מהלומדים לתואר שני, מסתמכים על בני זוגם במימון הלימודים. רק 9% מכלל המשיבים מסתמך על מלגות, 4% מסתמך על הלוואות ורק משיב אחד חסך את שכר הלימודים לפני שהתחיל את לימודיו.

הנתונים של הסטודנטים לתואר ראשון תואמים למחקר השוואתי שנעשה במכללת הגליל המערבי והמכללה האקדמית יהודה ושומרון המראה שהסטודנט הערבי זוכה לתמיכה רחבה במימון שכר הלימודים ממשפחתו עמה הוא מתגורר לעומת עמיתו היהודי (53% לעומת 29%), זאת למרות שהכנסת ההורים של הסטודנט היהודי גבוהה פי שניים בממוצע, מהכנסות הורי הסטודנט הערבי. רוב הסטודנטים היהודים מפרנסים את עצמם, משלמים את מרבית שכר הלימוד ובנוסף משלמים שכר דירה. הממצאים מראים שחלק גדול מהסטודנטים היהודים עובדים בעבודה קבועה או זמנית במקביל ללימודיהם, לעומת זאת רק מיעוט קטן מהסטודנטים הערבים נמצאים במצב דומה (סואן ודודוביץ 2003). מצב הסטודנטים לתואר ראשון שהשתתפו במחקר הנ"ל דומה, מבחינת מימון לימודיהם, למצבם של הסטודנטים הערבים בשתי המכללות (מכללת הגליל המערבי והמכללה האקדמית יהודה ושומרון).

2.4. רקע לימודי של משתתפי המחקר

מבין המשיבים הרוב (66%) בוגרי בתי ספר ממלכתיים ערביים ו-29% בוגרי בתי ספר פרטיים ערביים. רק 5% הם בוגרי בתי ספר יהודיים (ממלכתי או פרטי).²⁵ 67% מהמשיבים הלומדים לתואר ראשון, לעומת 62% מהלומדים לתואר שני, הם בוגרי בתי ספר ממלכתיים ערביים.

מחקרים שבדקו את הסתגלותם של הסטודנטים הערבים במוסדות להשכלה גבוהה העלה שבתי הספר הערביים אינם מכשירים את תלמידיהם ללימודים אקדמיים. הסטודנטים הערבים מתקשים להכין רפרט בעל פה, לכתוב עבודה אקדמית, לחשוב חשיבה ביקורתית ויצירתית, לחפש עצמאית במקורות שונים ועוד. במחקר הנוכחי רק 23% מהמשיבים ציינו שהם קיבלו במידה רבה, או רבה מאוד, את כל המיומנויות הנדרשות ללימודים אקדמיים במהלך לימודיהם התיכוניים, 29% ציינו שהם קיבלו את כל המיומנויות במידה בינונית וחלק גדול מהסטודנטים (47%), ציין שלא קיבל כלל, או קיבל במידה מעטה, את המיומנויות הנדרשות. כלומר, קרוב למחצית המשיבים אינם מצוידים במיומנויות בבואם ללמוד במוסדות האקדמיים, ועל כן שנת הלימודים הראשונה קשה ביותר עבורם מפני שהם נאלצים להתמודד עם הלימודים החדשים ללא המיומנויות הנדרשות. זהו כישלון משמעותי של בתי הספר התיכוניים האמורים להכשיר את התלמיד ללימודים האקדמיים. חלק גדול מבתי הספר הערביים מתחרים ביניהם בהשגת תעודת בגרות שלמה ורואים בכך יעד מרכזי, מבלי להדגיש את איכותה ומבלי להכשיר את תלמידיהם במיומנויות הנדרשות ללימודים אקדמיים.

בחלוקה לפי תואר לימודים עולה שיותר סטודנטים הלומדים לתואר שני (58%), לעומת סטודנטים לתואר ראשון (44%), ציינו שלא קיבלו כלל, או במידה מועטה, את המיומנויות הנדרשות ללימודים אקדמיים. יותר סטודנטים הלומדים לתואר ראשון (28%), לעומת סטודנטים לתואר שני (12%), ציינו שקיבלו במידה רבה או רבה מאוד את המיומנויות הנדרשות. עובדה זו יכולה להעיד על התקדמות מסוימת של מערכת החינוך הערבית, אף שהמצב עדיין אינו מושביע רצון.

לא נמצא קשר סטטיסטי מובהק בין סוג בית ספר (פרטי או ממלכתי ערבי) לבין הקניית מיומנויות הנדרשות ללימודים אקדמיים. היו הבדלים משמעותיים בין בוגרי בתי ספר ערביים (ממלכתי ופרטי) לבין בוגרי בתי ספר יהודיים (ממלכתי ופרטי). בעוד רוב בוגרי בתי הספר היהודיים דווחו שהם קיבלו את המיומנויות הנדרשות במהלך לימודיהם התיכוניים, רוב בוגרי בתי הספר הערבים דווחו שלא קיבלו מיומנויות אלה. עם זאת, לא ניתן להסיק מנתונים אלה על כלל אוכלוסיית הלומדים בבתי ספר ערבים ויהודים, היות ששיעור בוגרי בתי הספר היהודיים במחקר זה קטן מאוד (5% בלבד).

ממוצע ציוני הבגרות של כול המשיבים הוא 93.35 עם סטיית תקן של 19.13. ממוצע ציוני הבגרות של הלומדים לתואר ראשון עולה על ממוצע ציוני הבגרות של הלומדים לתואר שני (94.79 עם סטיית תקן של 20.47 לעומת 89.13 עם סטיית תקן של 13.8 בהתאמה). יש לציין ששבעה מהמשיבים לא ציינו את ממוצע ציוני הבגרות שלהם (חלקם ציינו שאינם זוכרים את הממוצע וחלקם ציינו שציוני הבגרות לא היו רלוונטיים לקבלה ללימודים). יכול להיות שממוצע ציוני הבגרות הגבוה יחסית של הלומדים לתואר ראשון נובעת משקלול יחידות לימוד שלא הייתה נהוגה לפני שנות השמונים.

²⁵ 5% מקרב הלומדים לתואר ראשון ו-6% מקרב הלומדים לתואר שני למדו בבתי ספר יהודיים.

ממוצע מבחן הפסיכומטרי של כול המשיבים הוא 518.6 עם סטיית תקן של 50.06 (26 משיבים לא ציינו את ציון הפסיכומטרי שלהם).²⁶ ממוצע מבחן הפסיכומטרי של הלומדים לתואר שני עולה על ממוצע הפסיכומטרי של הלומדים לתואר ראשון (534.22 עם סטיית תקן של 60.13, לעומת 514.09 עם סטיית תקן של 46.1, בהתאמה).

יש לציין שממוצע מבחן הפסיכומטרי של הסטודנטים הערבים נופל מזה של הסטודנטים היהודים. הציון הממוצע של כלל הסטודנטים היהודים והערבים עמד בתשס"ט על 551 : 511 עם סטיית תקן של 65 בקרב הלומדים בפקולטה לחינוך והפקולטה למדעי החברה והרוח, ו-591 עם סטיית תקן של 56 בקרב הלומדים הוראת המדעים (לב ארי, 2009).

3.ד. רמת ידיעת העברית של משתתפי המחקר

ממוצע בחינת היע"ל (בחינת הידע בעברית) של כלל המשיבים הוא 116.67 עם סטיית תקן של 16.96 (40 מהמשיבים לא ענו על שאלה זו). ממוצע בחינת היע"ל של הלומדים לתואר ראשון עולה על ממוצע היע"ל של הלומדים לתואר שני (119.86 עם סטיית תקן 14.49 לעומת 102.37 עם סטיית תקן של 19.97 בהתאמה). ציון 130 ומעלה בבחינת היע"ל הוא אחד משני התנאים להתקבל ללימודים במכללה למועמדים לתואר ראשון שנבחנו בבחינה פסיכומטרית, או בחינת סף בשפה שאינה עברית. המועמדים לתואר שני אינם חייבים במבחן פסיכומטרי. תנאי הקבלה הוא תואר ראשון וניסיון בתחום ההוראה.

ממוצע ציוניהם של הסטודנטים בשנת הלימודים הראשונה הוא 85.13 עם סטיית תקן של 5.8 (חמישה משיבים לא ציינו את הממוצע שלהם). ממוצע ציוניהם של הלומדים לתואר שני עולה על ממוצע ציוניהם של הלומדים לתואר ראשון (89.13 עם סטיית תקן 13.8 לעומת 84.14 עם סטיית תקן של 6.14 בהתאמה).

רוב המשיבים (72%) למדו חמש יחידות עברית לבגרות, 22% מהם למדו ארבע יחידות, 4% למדו שלוש יחידות ורק 2% למדו שתי יחידות עברית. הציון הממוצע של כול המשיבים בשפה העברית הוא 87.8 עם סטיית תקן 10.44 (שמונה משיבים לא ענו על השאלה). הציון הממוצע בעברית של הלומדים לתואר ראשון עולה על הציון הממוצע של הלומדים לתואר שני (88.76 עם סטיית תקן של 9.38 לעומת 84.91 עם סטיית תקן 12.82, בהתאמה).

52% מהמשיבים שלומדים לתואר ראשון לעומת 60% מהמשיבים שלומדים לתואר שני, סבורים שרמת ידיעת השפה העברית בשנה הראשונה ללימודיהם הייתה גבוהה או גבוהה מאד. 9% מהמשיבים שלומדים לתואר ראשון לעומת 4% מהמשיבים שלומדים לתואר שני, סבורים שרמת ידיעת השפה העברית הייתה נמוכה, או נמוכה מאוד, בשנת לימודיהם הראשונה. השאר סבורים שרמת ידיעת השפה העברית הייתה בינונית. כלומר, רמת ידיעת העברית של יותר סטודנטים הלומדים לתואר ראשון הייתה נמוכה, או בינונית, מאשר סטודנטים הלומדים לתואר שני (48% לעומת 40%, בהתאמה).

81% מתלמידי שנה ב' ומעלה סבורים שרמת ידיעתם את השפה העברית היום גבוהה, או גבוהה מאוד, כלומר, הלימודים במכללה המתנהלים ברובם בעברית (מלבד החוג לשפה הערבית), שיפרו לחלקם את הידע של השפה העברית. 18% מתלמידי שנה ב' ומעלה סבורים שידעתם את השפה

²⁶ סטודנטים מעל גיל 50 משוחררים מבחינת פסיכומטרי ויע"ל.

העברית היום היא ברמה בינונית ורק אחוז אחד סבור שעדיין רמת ידיעתו את השפה העברית נמוכה מאוד.

ד.4. השפעת השפה העברית על הלימודים בשנת הלימודים הראשונה

מרבית המשיבים סבורים שידיעת השפה העברית השפיעה/משפיעה במידה רבה, או רבה מאוד, על ציוניהם בשנה הראשונה, וכמובן, ההשפעה שלילית. 54% מהמשיבים שלומדים לתואר ראשון, לעומת 62% מהמשיבים שלומדים לתואר שני, סבורים שידיעת השפה העברית השפיעה/משפיעה במידה רבה, או רבה מאוד, על ציוניהם בשנה הראשונה. 18% מהמשיבים שלומדים לתואר ראשון, לעומת 16% שלומדים לתואר שני, סבורים שידיעת השפה העברית השפיעה/משפיעה במידה מעטה, או שלא השפיעה כלל, על ציוניהם בשנה הראשונה. השאר סבורים שהשפעת ידיעת השפה היא בינונית. כלומר, רוב המשיבים הלומדים לתואר ראשון (82%) ותואר שני (84%), סבורים, שלשפה העברית הייתה השפעה על הישגיהם בשנת הלימודים הראשונה. הם סבורים שלשפה הייתה השפעה בינונית עד השפעה רבה מאוד. נתון מעניין: יותר סטודנטים הלומדים לתואר ראשון מתגברים מהר יותר על מכשול השפה העברית מאשר סטודנטים הלומדים לתואר שני. כנראה שממצא זה מוסבר בגילם הצעיר יותר של תלמידי תואר ראשון.

47% מהמשיבים שלומדים לתואר ראשון, לעומת 54% מהמשיבים שלומדים לתואר שני, סבורים שידיעת השפה עדיין משפיעה על לימודיהם במידה רבה, או רבה מאוד. 33% מהמשיבים שלומדים לתואר ראשון, לעומת 28% שלומדים לתואר שני, סבורים שהשפעת ידיעת השפה היום מעטה, או שאין לה כלל השפעה, על לימודיהם. השאר סבורים שהיא משפיעה באופן בינוני.

כלומר, אומנם ידיעת השפה העברית היא עדיין מכשול עיקרי לחלק ניכר מהסטודנטים הערבים, חלקם מתגברים על מכשול השפה במהלך לימודיהם. השנה הראשונה היא בעייתית במיוחד, בעוד ש-82% ציינו (תואר ראשון ושני) שהשפה העברית השפיעה במידה בינונית, רבה, או רבה מאוד על ציוניהם בשנה הראשונה, רק 55% אמרו שהיא עדיין משפיעה על לימודיהם במידה בינונית, רבה, או רבה מאוד. כלומר, לאחר השנה הראשונה חלה ירידה ב-27% בקרב המשיבים שעבורם השפעת השפה העברית פחתה עד כדי השפעה נמוכה, או נמוכה מאוד על המשך לימודיהם.

ד.5. מערכי סיוע לסטודנטים הערבים במכללה

רוב המשיבים (62%) קיבלו מלגות במהלך לימודיהם, לעומת 38% שלא קיבלו אף מלגה. בעוד ש-74% מהמשיבים הלומדים לתואר ראשון, קיבלו מלגות, 72% מהמשיבים הלומדים לתואר שני, לא קיבלו מלגות. כלומר, רוב אלה שקיבלו מלגות היו סטודנטים לתואר ראשון, צעירים התלויים במימון חיצוני ללימודיהם ולמחייתם. לעומתם, רוב הלומדים לתואר שני, מבוגרים, נשואים, המממנים את לימודיהם בכוחות עצמם ולא מסתמכים על מלגות.

63 סטודנטים (54% מאלה שקיבלו מלגות) קיבלו מלגת פר"ח ו-51 סטודנטים (43% ממקבלי מלגות) קיבלו מלגה מותנית ממשרד החינוך. עשרה סטודנטים (9% ממקבלי מלגות) קיבלו מקרן רש"י, תשעה סטודנטים (7%) קיבלו מלגת יו"ר הכנסת, חמישה (4%) קיבלו מאגודת הסטודנטים, חמישה (4%) נוספים קיבלו מלגת הצטיינות, חמישה (4%) קיבלו מלגת סח"ב, ארבעה (3%) קיבלו החזר שכר לימוד ממשרד החינוך, ארבעה (3%) נוספים קיבלו מלגה מהסתדרות המורים ועוד ארבעה (3%) קיבלו מלגת שדמות, שלושה קיבלו מהסוכנות היהודית, שניים (3%) מהעירייה של מקום מגוריהם, שניים (2%) 'שמים את הצפון במרכז', שניים (2%) קיבלו מאיסתא, שניים

(2%), סטודנטים לאמנות, קיבלו חומרים כמלגה, אחד קיבל מלגת המדעים, סטודנט אחר קיבל מלגת משרד החינוך לסטודנטים דרוזים, וסטודנט נוסף קיבל מלגת 'מהפך'. כלומר, רוב הסטודנטים שקיבלו מלגות קיבלו את מלגת פר"ח (60 מתוך 63 לומדים לתואר ראשון), או מלגה מותנית של משרד החינוך (מחציתם לומדים לתואר ראשון ומחציתם לתואר שני).

כשנשאלו המשיבים על קיום מערכי סיוע מיוחדים לסטודנטים הערבים במכללה, 95% מהם ענו שאין מערכי סיוע כאלה ואין אחראי על טיפול בבעיות הייחודיות של הסטודנטים הערבים. רק 5% מהמשיבים ציינו שישנם מערכי סיוע מיוחדים לסטודנטים הערבים.

רוב המשיבים (68%) ציינו שהם אינם חברים באגודת הסטודנטים ורק 32% ציינו שהם חברים בה. הנתון מפתיע ש-72% מהמשיבים שלומדים לתואר ראשון, לעומת 58% מהמשיבים שלומדים לתואר שני, ציינו שאינם חברים באגודת הסטודנטים. כלומר, למרות שהסטודנטים לתואר ראשון זקוקים לעזרתם ותמיכתם של מערכי סיוע למיניהם, לרבות אגודת הסטודנטים, פחות סטודנטים לתואר ראשון חברים באגודה.

כשנבדקו נתונים אלה עם נציגים מאגודת הסטודנטים התברר, שרוב המשיבים כנראה לא הבינו את השאלה. רובם קשרו את החברות באגודת הסטודנטים עם כרטיס הסטודנט שחלק מהסטודנטים רוכשים כדי לקבל הטבות למיניהן. דמי החברות באגודת הסטודנטים, הסבירו הנציגים, משולמים כחלק משכר הלימוד, בכך הופכים הסטודנטים לחברים באגודה מבלי שנדרשו לפעולה יזומה מצדם. מדי שנה כ-30 סטודנטים (יהודים וערבים מתואר ראשון ותואר שני) מבקשים מאגודת הסטודנטים לא לחייבם בדמי חברות, ולכן רק הם נחשבים כלא חברים בה.

ד.6. השתלבות בחיי המכללה

הנחקרים נשאלו "מה יכול לעזור להם להשתלב בחיי המכללה?". המשיבים נחלקו לשלוש קבוצות: לקבוצה הראשונה לא היו דרישות כלשהן מהמכללה, לקבוצה השנייה היו הצעות מגוונות ולקבוצה השלישית הייתה ביקורת חריפה על המוסד, המרצים והסטודנטים היהודים. הם דרשו צעדים קונקרטיים לשינוי המצב.

חלק קטן מהקבוצה הראשונה ציינו שאינם יודעים מה יכול לעזור להם להשתלב בחיי המכללה והיו שענו במלה: "כלום". חלק אחר ציינו שאין להם קושי להשתלב, או שהם יכולים להתמודד עם הקשיים שהם נתקלים בהם בלי שיצטרכו לעזרה כלשהי.²⁷ היו שצינו שאין צורך לסייע להם להשתלב במכללה מפני שהם כבר השתלבו היטב בזכות היחס הטוב שהמכללה מעניקה לסטודנטים בכלל, כולל הסטודנטים הערבים. היו שצינו שהתעודה שהם מקבלים בסוף הלימודים היא חשובה להם ואין להם רצון להשתלב בחיי המכללה במהלך הלימודים. הם רואים בלימודים במכללה והתעודה שהם מקבלים עם סיום לימודיהם דבר מרכזי ואינם מרגישים ואף לא רוצים להרגיש שייכות למקום.

חלק מהמשיבים מהקבוצה השנייה ציינו שידע מוקדם על החיים האקדמיים, על הזכויות והחובות של הסטודנטים ועל תפקיד אגודת הסטודנטים ומטרותיה יכול לסייע להם להשתלב יותר בחיי המכללה. הם טענו שהסטודנטים הערבים באים מרקע שונה ואין להם ידע מוקדם על

²⁷ "כמעט ואין לי קשיי השתלבות"; "השתלבותי מצויין"; "אני משתלבת טוב בגלל היחס הטוב מאוד של המוסד בכל המחלקות"; "אני סומך רק על עצמי".

איך מקבלים מלגות ואיך מסתדרים במכללה. ולכן, הם ציינו, הדרכה ייחודית בשנת הלימודים הראשונה חיונית להסתגלות הסטודנטים הערבים.

היו שצינו שהמרצים צריכים להתחשב במכשול השפה העברית שבפני הסטודנטים הערבים. הם דרשו שיהיו הקלות בהתחשב במצבם. חלק אחר ציינו שיחס שווה מצד המרצים והממסד כלפי הסטודנטים היהודים והערבים יכול לעזור להם להשתלב בחיי המכללה. רבים הציעו לארגן אירועים ומסיבות משותפים לערבים וליהודים,²⁸ ללמד קורסים משותפים על התרבות והמסורת של ה"אחר" ולאפשר ניהול דיונים ופעילויות בין הסטודנטים הערבים והיהודים. אחרים ציינו שיחס טוב של הסטודנטים היהודים כלפיהם ויצירת אווירה טובה, יכולים לסייע להם להשתלב טוב יותר במכללה.²⁹

אחרים ציינו שיש להעסיק ערבים בכל מחלקות המכללה: מנהל התלמידים ומזכירות הפקולטות, בספרייה, בהדרכה, בהוראה ובאגודת הסטודנטים. היו שהדגישו שיש צורך במיוחד למנות נציג ערבי באגודת הסטודנטים ובמחלקת ההרשמה כדי להסביר למועמדים החדשים את תהליך ההרשמה. היו שדרשו להקים ועד, או להעסיק נושא משרה שיהיה אחראי על טיפול בצרכי הסטודנטים הערבים, במיוחד בשנת לימודיהם הראשונה.

חלק מהמשיבים מהקבוצה השלישית טענו שישנה אפליה של הסטודנטים הערבים המתבטאת בבדיקה מחמירה של המבחנים, בהשוואה למבחנים של סטודנטים יהודים וגם ביחס שונה של המרצים במהלך הלימודים. היו שדרשו אפליה מתקנת לנוכח האפליה המתקיימת היום.³⁰ אחרים התלוננו על יחס גזעני מצד הסטודנטים היהודים³¹ והיו שהתלוננו על יחס מפלה נגדם (ואפילו גזעני) מצד המכללה.³² הם ציינו את רצונם להרגיש שייכות ולהתקבל כשווים לסטודנטים היהודים. חלק מתחו ביקורת על שאין התחשבות בחגיהם.

הנחקרים נשאלו למי הם פונים במידה והם חשים במצוקה (לא יכולים להתמודד עם עומס הלימודים, לא יודעים לכתוב עבודה). המשיבים נחלקו לשתי קבוצות: הקבוצה הראשונה לא פונה לאף גורם בתוך המכללה, והשנייה פונה לאנשים ולמרכזים שונים בתוך המכללה.

רבים מהקבוצה הראשונה ציינו שאין להם למי לפנות³³ ושאינן להם כתובת במכללת אורנים. חלק מנסים להתמודד עם המצוקה ולהתגבר עליה בכוחות עצמם, חלק מבקשים תמיכה מבני משפחותיהם ומחברים מחוץ לאורנים. חלק נוסף ציינו שאינם נתקלים בבעיות כאלה.

חלק מהקבוצה השנייה ציינו שהם נעזרים בעמיתים במכללה. חלק ציינו שהם נעזרים בסטודנטים ערבים שכבר עברו חווית השנה הראשונה. רבים ציינו שהם פונים ישירות למרצה הקורס או למדריכות הפדגוגיות וחלק פונים לראשי החוגים. היו שצינו לטובה את תמיכת ראשי

²⁸ "פעילויות שונות בחגים שלנו, פשוט שיכירו בנו הערבים שלומדים".

²⁹ "יותר יחס טוב וכבוד מצד המרצים והסטודנטים היהודים והתחשבות בקשיים שלנו כערבים"; "מרצים עם רגישות תרבותית והכלה לשונה"; "להיות נגישים לסטודנטים הערבים ולעשות להם פעילויות בערבית ולא רק בעברית"; "עבודה משותפת, הזדמנות לסטודנט להוכיח את עצמו ולא לדכא אותו. כמו שעושים חלק מהרצים".

³⁰ "זכויות לסטודנטים מהמגזר הערבי, יותר יחס ואמפטייות מהדיקן והמרצים"; "להכריז על שוויון בין כל העדות"; "התייחסות שווה לסטודנטים היהודים, התחשבות המרצים בקשיי השפה שלי. גם כן הכרה בשפה הערבית כשפה זרה כמו השפה האנגלית. אם השפה העברית היא שפה ראשונה אז השפה העברית תהיה מוכרת כשפה שנייה בנוסף לאנגלית".

³¹ "לצערי הרב נתקלתי בכמה סטודנטים גזעניים בחוג שאני לומד וגם בכיתה שאני לומד בה, אבל היחס מצד המכללה לדעתי טוב אבל ניתן לשפר עוד יותר".

³² "לא להתייחס אלינו כערבים או דרוזים אלא כאל סטודנטים אשר רוצים ללמוד דווקא פה. האפליה הזאת מופיעה בתיקון מבחנים ובהרצאות מצד סגל המורים ובמיוחד בחוג לאנגלית"; "למה אין ערבים בפרסומות של אורנים למרות שכמעט 50% מהלומדים במוסד הם ערבים!"; "לא לתת לגזענות להשתלט עלינו".

³³ "אני סומך על אלוהים"; "לקרובי משפחה ולא למישהו במכללה"; "מתמודדת בעצמי".

החוגים ורכוזות החוגים בעת פנייתם אליהם.³⁴ היו שנעזרים בשירותי הספרייה וגם במרכז 'מעייני'. מיעוטם ציינו שהם פונים לרכוז המעונות, לדיקן הסטודנטים ולאגודת הסטודנטים.

7.4. שיקולים בבחירת מוסד לימודים וסיוע בתהליך זה

כשנשאלו על הסיבה הראשית לבחירת מכללת אורנים השיבו 32% שרמת ההוראה הטובה הייתה הסיבה הראשית לבחירתם ו-23% ענו ששמה הטוב של המכללה הייתה הסיבה הראשית. 18% ציינו שהקירבה הגאוגראפית הייתה סיבה ראשית ו-18% נוספים ציינו שהמלצות החברים הייתה הסיבה הראשית. רק 9% ציינו את הפרסום בתקשורת כסיבה הראשית לבחירתם במכללת אורנים. במחקר שבדק את הסיבות מאחורי בחירת מכללת אורנים כמוסד לימוד, נמצא שרכישת תואר אקדמי היה הגורם הראשון בחשיבותו לעומת מוניטין אורנים, שהיה שני בדירוג, והשלישי - היחס לסטודנטים (לב ארי ומלצר-גבע, 2008).

35% מהמשיבים הלומדים לתואר ראשון, לעומת מחצית המשיבים (50%) הלומדים לתואר שני ציינו, שמכללת אורנים הייתה בחירתם הראשונה במידה רבה, או רבה מאוד. 45% מהמשיבים שלומדים לתואר ראשון לעומת 22% מהמשיבים שלומדים לתואר שני ציינו שהמכללה הייתה בחירתם הראשונה במידה נמוכה או נמוכה מאוד. כלומר חלק גדול מהלומדים לתואר ראשון נרשמו למוסדות אקדמאיים אחרים אך למדו במכללה (ייתכן שהם לא התקבלו למוסדות אחרים והחליטו ללמוד במכללה בליט ברירה). שאר המשיבים ציינו שהמכללה הייתה בחירתם הראשונה במידה בינונית.

90% מהמשיבים שלומדים לתואר שני לעומת 83% מהמשיבים שלומדים לתואר ראשון, לומדים בחוגים אליהם נרשמו.

רוב המשיבים (64%) לא קיבלו הכוונה מקצועית (במידה מעטה, או כלל לא) בבחירת תחום הלימודים במהלך לימודיהם בתיכון ורק חלק קטן (19%) קיבלו במידה רבה, או רבה מאוד, הכוונה כזו. רק 17% ציינו שהם קיבלו הכוונה מקצועית במידה בינונית.

56% מהמשיבים הלומדים לתואר ראשון, לעומת 74% מהמשיבים שלומדים לתואר שני, לא השתתפו, או השתתפו במידה מעטה, בסיוורים למוסדות להשכלה גבוהה במהלך לימודיהם התיכוניים, לעומת 25% בקרב הלומדים לתואר ראשון ו-6% הלומדים לתואר שני, שהשתתפו במידה רבה, או רבה מאוד. השאר השתתפו במידה בינונית. ישנן עמותות כמו עמותת "ההכוונה הלימודית" בחיפה, המארגנת ימי עיון וסיוורים של תלמידי כיתות י"ב למוסדות השכלה גבוהה בהם הם נפגשים עם מרצים וסטודנטים ערבים שלומדים בפקולטות שונות המציגים בפניהם את תחומי הלימוד בכל מוסד ומוסד.

רוב הסטודנטים (73%) לא קיבלו עזרה במכללה בבחירת חוגי לימודיהם, ורק 11% ציינו שהם קיבלו עזרה במכללה במידה רבה, או רבה מאוד. 16% נוספים ציינו שהם קיבלו עזרה במידה בינונית.

על אף שמרבית הסטודנטים לא קיבלו הכוונה בבחירת החוגים ללימודיהם (לא במהלך לימודיהם התיכוניים ולא במכללה בעת ההרשמה), רוב המשיבים בתואר שני (76%), רוב המשיבים בתואר ראשון (62%), ציינו שהם מרוצים במידה רבה, או רבה מאוד, מבחירתם את חוגי הלימודים. רק

³⁴ "ראש החוג לערבית, המרצה הכי מהממת ד"ר הדס הירש"; "ראש החוג עדנה בשן".

6% מהמשיבים הלומדים לתואר שני ו-12% מהמשיבים שלומדים לתואר ראשון, אינם מרוצים כלל, או מרוצים במידה מעטה. השאר ציינו שהם מרוצים במידה בינונית.

ד. 8. קשיים בהשתלבות אקדמית במכללה

המשיבים התבקשו לענות על תחומים שונים בהם התקשו במהלך שנת הלימודים הראשונה שלהם. לוח (8) מסכם את תשובותיהם של כלל המשיבים.

לוח 8. קשיים בהיבטים שונים במהלך שנת הלימודים הראשונה במכללה (אחוזים)

סה"כ	במידה רבה או רבה מאוד	במידה בינונית	בכלל לא או במידה מעטה	קשיים במהלך שנת הלימודים הראשונה במכללה
100	9	6	85	קבלת מעונות
100	31	27	42	הסתגלות לסביבה חברתית חדשה
100	35	25	40	בחירת קורסים
100	44	22	34	ידיעת השפה האנגלית
100	36	32	32	הסתגלות לחיים האקדמאיים
100	40	30	30	למידה לבחינה
100	40	31	29	קריאה והבנת טקסטים בעברית
100	40	31	29	הבנת מילים בלועזיות
100	37	35	28	הבנת המרצים
100	36	36	28	התבטאות בעברית
100	35	39	26	הסתגלות לשיטות לימוד חדשות (למידה עצמאית, דיון אנאליטי...)
100	46	31	23	כתיבת עבודה אקדמאית
100	48	29	23	הכנת רפרט בעל פה
100	55	31	14	התמודדות עם עומס המטלות

מלוח מס' 8 עולה שהתחום היחיד שבו לא נתקלו רוב הסטודנטים (85%) בקשיים (או נתקלו במידה מעטה) הוא קבלת מעונות. יש לזכור שרק 17% מהמשיבים הלומדים לתואר ראשון מתגוררים במעונות, השאר לא מעוניינים לגור במעונות ועל כן לא ציינו את קבלת מעונות כקושי עבורם. ממצאי המחקר שנעשה על אוכלוסיית הסטודנטים היהודים והערבים באוניברסיטת חיפה בשנת 2001 העלו תמונה אחרת; בעוד 28% מהסטודנטים הערבים ציינו שהם נתקלו בקשיים במידה רבה, או רבה מאוד, במציאת מקום מגורים בעת הלימודים, רק 10% מהסטודנטים היהודים ציינו שנושא המגורים הווה בעיה עבורם (אלחאגי, 2001).

חלק גדול (42%) מהמשיבים במחקר הנוכחי, ציינו שלא נתקלו בקשיים, או נתקלו במידה מועטה, בהסתגלות לסביבה חברתית חדשה, בעוד ש-31% ציינו שעבורם זה היה קושי במידה רבה ורבה מאוד. הסטודנט הערבי נחשף במהלך חייו לסביבה היהודית עוד לפני הגיעו ללמוד במכללה (במרכזי קניות, בתי חולים ומקומות ציבוריים אחרים). הסביבה החברתית היהודית אינה זרה לחלק גדול מהם ובמיוחד לאלה החיים בערים מעורבות, ועל כן ההסתגלות לסביבה חברתית חדשה אינה קשה במיוחד. במחקר שנעשה באוניברסיטת חיפה בשנת 2001, 37% מהסטודנטים הערבים, לעומת 15% מהסטודנטים היהודים, מצאו קושי במידה רבה, או במידה רבה מאוד, להסתגל לאווירה החברתית החדשה.³⁵ יש לציין שהיו הבדלים משמעותיים בין דרוזים (26%) לבין נוצרים (41%) ומוסלמים (39%) בדיווח על קשיים בהסתגלות לסביבה החברתית החדשה של הלימודים בקמפוס האוניברסיטה.

חלק גדול (40%) מהמשיבים במחקר הנוכחי (על מכללת אורנים) ציינו שלא נתקלו בקשיים, או נתקלו במידה מעטה, בבחירת הקורסים. יש לציין שבאוניברסיטאות בחירת הקורסים והרכבת מערכת הלימודים בעייתית יותר מאשר במכללת אורנים שאין בה מגוון בחירה גדול. ברוב השנתונים שיבוץ מערכת הלימודים נעשה כמעט מעצמו על ידי המחשב. לעומת זאת, במחקר שנעשה באוניברסיטת חיפה בשנת 2001 דיווחו 40% מהסטודנטים הערבים, לעומת 24% מהסטודנטים היהודים, על קושי במידה רבה, או רבה מאוד, בבחירת קורסים והרכבת מערכת הלימודים (שם).

הנתונים מראים שחלק גדול של הסטודנטים (74%) מתקשים להסתגל לשיטות הלימוד בשנת הלימודים הראשונה (במידה בינונית, רבה ורבה מאוד) ורק מעטים (12%) אינם מתקשים להסתגל לשיטות הלימוד החדשות. הממצאים תואמים למחקר שנעשה באוניברסיטת חיפה בשנת 2001 המראה שאחת הבעיות המרכזיות של הסטודנטים הערבים היא הסתגלות לשיטת הלימוד החדשה (43% לעומת 27% בקרב הסטודנטים היהודים). על אף השינויים שחלו בשנים האחרונות במערכת החינוך הערבית, עדיין חלק גדול מבתי הספר הערביים ממשיכים ללמד בשיטה הפרונטאלית של "הפקדת ידע" ופחות מדגישים פיתוח מיומנויות של חשיבה יצירתית וביקורתית. על כן מתקשה הסטודנט הערבי, יותר מהסטודנט היהודי, להסתגל לשיטת הלימוד באקדמיה המדגישה יותר עבודה עצמאית, דיון אנאליטי ושימוש עצמי במקורות שונים.

בשאר התחומים ציינו חלק גדול מהמשיבים שנתקלו במידה רבה או רבה מאוד בקשיים כמו למידה לבחינות (40%), קריאת טקסטים בעברית והבנתם (41%), ידיעת האנגלית (44%), כתיבת עבודה אקדמאית (46%), הכנת רפרט בעל פה (48%) ויותר מכל - התמודדות עם עומס המטלות במהלך שנת הלימודים (55%).

כלומר רוב הסטודנטים הערבים מתקשים להתמודד עם עומס המטלות (86% נתקלים בקשיים במידה בינונית, רבה ורבה מאוד), רובם מתקשה להכין רפרט בעל פה ולכתוב עבודה אקדמאית (77% נתקלים בקשיים במידה בינונית, רבה ורבה מאוד). מרביתם (72%) אף מתקשים להבין את המרצים ולהתבטא בעברית.

האנגלית מהווה בעיה מרכזית לרבים מהמשיבים (66% רואים בידיעת האנגלית קושי במידה בינונית, רבה או רבה מאוד). הממצאים תואמים את ממצאי המחקר שנעשה באוניברסיטת חיפה (2001): 48% מהסטודנטים הערבים דווחו שהאנגלית מהווה עבורם בעיה מרכזית, לעומת 18%

³⁵ 37% בקרב הגרים בכפרים ו-33% שגרים בערים ערביות לעומת 28% שגרים בערים המעורבות רואים בהסתגלות לאווירה חברתית חדשה קושי רב או קושי במידה רבה מאוד (אלחאגי, 2001).

בקרב הסטודנטים היהודים (ש.ס.). יש לציין שהאנגלית עבור הסטודנטים היהודים נחשבת לשפה זרה ראשונה. לעומת זאת, האנגלית נחשבת לשפה זרה שנייה (אחרי השפה העברית) עבור הסטודנטים הערבים.

הלימודים עבור הסטודנטים לתואר שני אמורים להיות קלים יותר מאשר לסטודנטים לתואר ראשון, היות והם חוו את חווית הלימודים לתואר ראשון וכבר רכשו את רוב המיומנויות הדרושות ללימודים האקדמאיים. לוח מס' 9 מסכם את הקשיים בתחומים שונים, לפי תואר לימודים.

לוח 9. קשיים בהיבטים שונים במהלך שנת הלימודים הראשונה במכללה לפי תואר לימודים (אחוזים)

במידה רבה או רבה מאוד		במידה בינונית		בכלל לא או במידה מעטה		קשיים במהלך שנת הלימודים הראשונה במכללה
תואר שני	תואר ראשון	תואר שני	תואר ראשון	תואר שני	תואר ראשון	
-	13	2	7	98	80	קבלת מעונות
20	36	28	26	52	38	הסתגלות לסביבה חברתית חדשה
28	38	20	26	13	36	בחירת קורסים
52	41	22	22	30	36	ידיעת השפה האנגלית
24	40	38	30	38	30	הסתגלות לחיים האקדמאיים
18	47	30	30	52	23	למידה לבחינה
32	44	34	30	34	27	קריאה והבנת טקסטים בעברית
38	40	22	35	40	25	הבנת מילים בלועזיות
32	39	38	34	30	26	הבנת המרצים
30	38	38	35	32	27	התבטאות בעברית
32	36	30	42	38	21	הסתגלות לשיטות לימוד חדשות (למידה עצמאית, דיון אנאליטי...)
40	49	32	30	28	21	כתיבת עבודה אקדמאית
46	48	32	28	22	24	הכנת רפרט בעל פה
50	56	34	30	16	13	התמודדות עם עומס המטלות

מלוח מס' 9 עולה שיש הבדלים בין הסטודנטים לתואר ראשון לבין הסטודנטים לתואר שני כמעט בכל התחומים. כמעט כל הסטודנטים (98%) לתואר שני לא רואים קושי כלשהו בקבלת מעונות. מחציתם לא רואים קושי משמעותי בהסתגלות לסביבה חברתית, לעומת 38% בקרב הסטודנטים לתואר ראשון. ההבדל המשמעותי הוא בלמידה לבחינה: 47% מהלומדים לתואר ראשון לעומת 18% מהלומדים לתואר שני, רואים בלמידה לבחינה קושי במידה רבה, או רבה מאוד. יש לציין שמרבית המטלות של הקורסים בתכנית התואר השני הן כתיבת עבודה מסכמת, או עבודה

סמינריונית, ולא בחינה. על כן, רוב המשיבים הלומדים לתואר שני (52%) אינם מתקשים ללמוד לבחינה, או מתקשים במידה נמוכה.

הנתון המעניין הוא ש-52% בקרב הלומדים לתואר שני, לעומת 41% מהלומדים לתואר ראשון, רואים באנגלית קושי במידה רבה, או רבה מאוד, במהלך שנת לימודיהם הראשונה. אוכלוסיית הסטודנטים לתואר שני היא אוכלוסייה יותר מבוגרת שכנראה אינה משתמשת בשפה האנגלית, בעוד שחלק גדול מהסטודנטים לתואר ראשון סיימו את לימודיהם התיכוניים זמן קצר לפני המעבר למכללה והם טרם שכחו את האנגלית.

הבדל סטטיסטי מובהק קיים בין ממוצע הממוצעים של 11 התחומים בהם מתקשים הסטודנטים הלומדים לתואר ראשון ושני: ממוצע הציונים של המשיבים הלומדים תואר שני הוא 2.96 (נע בין מידה מעטה עד בינונית), ממוצע הציון של המשיבים הלומדים לתואר ראשון הוא 3.23 (נע בין מידה בינונית עד רבה).³⁶ התחומים הם: הסתגלות לשיטות לימוד חדשות, הבנת (דבר) מרצים, קריאה והבנת טקסטים בעברית, הבנת מילים לועזיות, התבטאות בעברית, התמודדות עם עומס המטלות, כתיבת עבודה אקדמאית, למידה לבחינה, הכנת רפראט בעל פה, ידיעת השפה האנגלית, הסתגלות לחיים האקדמאיים.

רוב המשיבים (69%) סבורים שהסטודנטים הערבים נאלצים להשקיע יותר מאמץ מסטודנטים יהודים בלימודיהם במידה רבה, או רבה מאוד, חלק (19%) סבור שהם נאלצים להשקיע במידה בינונית וחלק קטן (13%) סבורים שהם נאלצים להשקיע יותר במידה מעטה. נתונים אלה תואמים ממצאי המחקר ההשוואתי של דוידוביץ, סואן וקולון (2006) בשתי מכללות בו ציינו רוב הסטודנטים הערבים שהם חייבים להשקיע הרבה יותר מאמץ בלימודים מעמיתיהם היהודים.

9.ד. פניה לעזרה מגורמים שונים במכללה

על אף הקשיים הרבים בהם נתקלים רוב הסטודנטים הערבים, רובם אינם פונים למערכי הסיוע הקיימים במכללה. לוח מס' 10 מסכם את תדירות הפניות של סטודנטים ערבים למערכי הסיוע הקיימים במכללה.

לוח 10. פנייה לעזרה לשירותי המכללה (אחוזים)

סה"כ	במידה רבה או רבה מאוד	לעתים קרובות	בכלל לא או לעיתים רחוקות	שירותים קיימים במכללה
100	4	6	90	אגודת הסטודנטים
100	1	1	98	ת.ל.מ. אורנים (שירות פסיכולוגי)
100	1	5	94	דיקן הסטודנטים
100	1	2	97	'קשת' (מרכז תמיכה לסטודנטים ליקויי למידה)
100	1	1	98	הקלות בבחינות ובמטלות בגלל קשיי שפה (תוספת זמן...)
100	11	13	76	'מעייץ' (מרכז ייעוץ והנחייה)

³⁶ טווח הציונים: 1 = בכלל לא; 2 = במידה מעטה; 3 = במידה בינונית; 4 = במידה רבה; 5 = במידה רבה מאוד.

השירות היחיד אליו פונים חלק מהסטודנטים הערבים, יחסית לשאר מערכי השירות הקיימים במכללה, הוא מרכז 'מעייץ' (מרכז ייעוץ והנחייה).³⁷ 24% מהסטודנטים פונים ל'מעייץ' כדי לקבל עזרה ורק 10% מהמשיבים נעזרים באגודת הסטודנטים (לעתים קרובות, במידה רבה, או רבה מאוד). לעומת זאת, רוב הסטודנטים (98% בכלל, או לעיתים רחוקות) לא נעזרים בשירות הפסיכולוגי (ת.ל.מ.) ולא במרכז 'קשת'³⁸ הנותן תמיכה לסטודנטים עם ליקוי למידה (97%). רובם (97%) לא נעזרים לא בהקלות הניתנים בבחינות או במטלות בגלל קשיי שפה, ולא בדיקן הסטודנטים (94%). אומנם הרוב המכריע של הסטודנטים הערבים משלמים דמי חברות ועל כן הם חברים באגודת הסטודנטים (למרות שרובם דווחו שהם אינם חברים באגודת הסטודנטים, ראה עמ' 23), רובם (90%) אינו נעזר באגודת הסטודנטים. כנראה שאין הם רואים בה כתובת שניתן לפנות אליה בעת מצוקה.

הסטודנטים לתואר שני אינם מנצלים כמעט את השירותים הקיימים במכללה. לוח מס' 11 מסכם את תדירות הפניות של סטודנטים ערבים למערכי השירותים הקיימים במכללה לפי תואר לימודים.

לוח 11. פנייה לעזרה לשירותי המכללה לפי תואר לימודים (באחוזים)

שירותים קיימים במכללה		לעתים קרובות		בכלל לא או לעיתים רחוקות		במידה רבה או רבה מאוד
תואר ראשון	תואר שני	תואר ראשון	תואר שני	תואר ראשון	תואר שני	תואר שני
אגודת הסטודנטים	87	98	9	-	4	2
ת.ל.מ. אורנים (שירות פסיכולוגי)	98	100	1	-	2	-
דיקן הסטודנטים	92	98	7	2	1	-
שירותים קיימים במכללה	בכלל לא או לעיתים רחוקות	לעתים קרובות	במידה רבה או רבה מאוד	שירותים קיימים במכללה	בכלל לא או לעיתים רחוקות	לעתים קרובות
קשת (מרכז תמיכה לסטודנטים ליקוי למידה)	96	100	3	-	1	-
הקלות בבחינות ובמטלות בגלל קשיי שפה (הארכת זמן..)	98	100	1	-	1	-
מעייץ (מרכז ייעוץ והנחייה)	73	86	16	4	11	10

³⁷ במרכז 'מעייץ' ניתן לקבל הנחייה וייעוץ בכתיבת עבודות עיוניות ובביצוע מטלות אקדמיות אחרות. ניתן לקבל הדרכה וייעוץ כלליים, בתחומים פדגוגיים-דידקטיים: לגיל הרך (לידה ועד ביה"ס) ולחינוך והוראה בביה"ס (היסודי והעל-יסודי). כמו כן ניתן לקבל ייעוץ ממוקד בתחומים שושנים כמו ספרות ילדים, הוראת המתמטיקה והוראת האנגלית.

³⁸ מרכז 'קשת' נותן תמיכה לסטודנטים בעלי צרכים מיוחדים. המרכז מעניק שירותים מגוונים, המאפשרים לסטודנט בעל צרכים מיוחדים לצלוח את לימודיו ובהמשך להשתלב בעולם התעסוקה.

מלוח מס' 11 עולה שמרכז 'מעין' הוא השירות היחיד שהסטודנטים לתואר שני נעזרים בו במהלך לימודיהם (14% לעומת 27% מהסטודנטים הלומדים לתואר ראשון). הסטודנטים לתואר שני אינם מנצלים את השירותים של 'ת.ל.ס.', 'קשת' ולא את ההקלות הניתנות לליקויי למידה. רק 10% מהמשיבים סבורים שיש סטודנטים ערבים פעילים באגודת הסטודנטים במידה רבה ורבה מאוד, בעוד ש-61% סבורים שאין סטודנטים, או שיש במידה מעטה סטודנטים ערבים פעילים באגודת הסטודנטים. כלומר, רוב המשיבים מודעים להיעדר ייצוג פעיל של הסטודנטים הערבים באגודת הסטודנטים האמורה לשרת את כלל הסטודנטים. כשנשאלו על הסיבה שמקשה עליהם לקבל את זכויותיהם במכללה, ענו 43% מהמשיבים הלומדים לתואר ראשון, לעומת 58% מהמשיבים הלומדים לתואר שני, שהם חסרו ידע מוקדם על קיום מערכי הסיוע במכללה. כלומר יותר סטודנטים לתואר שני לא יודעים על קיום מערכי סיוע במכללה. רוב הסטודנטים לתואר שני לומדים בימים מרוכזים ושוהים במכללה זמן קצר יחסי (שנתיים לעומת ארבע שנים של תואר ראשון). 31% מהמשיבים הלומדים לתואר ראשון ותואר שני ציינו שהסיבה שמקשה עליהם לקבל את זכויותיהם במכללה היא חוסר נגישות לשירותים ו-26% מהמשיבים שלומדים לתואר ראשון ו-10% מהמשיבים הלומדים לתואר שני, ציינו שיחס המוסד אליהם כסטודנטים ערבים הוא הסיבה העיקרית. כלומר, יותר סטודנטים לתואר ראשון חשים קיפוח מצד הממסד כלפיהם (פי שניים וחצי מהסטודנטים לתואר שני). כמחצית מהמשיבים (49%) לא ידעו על קיומה של מכינה לסטודנטים הערבים במכללת אורנים, לעומת מחצית שנייה (51%) שידעו על קיומה. רוב המשיבים (61%) לא השתתפו במכינה המיועדת לסטודנטים הערבים ורק 39% השתתפו. בחלוקה לתארים עולה ש-51% מהלומדים לתואר ראשון, לעומת 6% מהלומדים לתואר שני, השתתפו במכינה לסטודנטים הערבים. כלומר, רוב הלומדים לתואר שני (94%) לא השתתפו במכינה לעומת 49% בקרב הלומדים לתואר ראשון. עם כל הקשיים שהמשיבים ציינו לאורך כל השאלון, 73% מהמשיבים לא מסכימים, או מסכימים במידה מועטה, עם ההצעה לחייב סטודנטים ערבים להשתתף במכינה כתנאי להשתלבותם בלימודים ולהצלחתם בהם. רק 15% מסכימים במידה רבה, או רבה מאוד, לחייב סטודנטים ערבים להשתתף במכינה ועוד 12% מסכימים במידה בינונית.

ד. 10. תפיסת האקלים הלימודי והחברתי במכללה

המשיבים התבקשו להתייחס להיגדים שונים אודות האקלים הלימודי והחברתי במכללה כדי לעמוד על מידת התאקלמותם בה. לוח מס' 12 מסכם את תשובותיהם.

לוח 12. מידת ההסכמה להיגדים אודות האקלים הלימודי והחברתי (התפלגות באחוזים)

סה"כ	במידה רבה או רבה מאוד	במידה בינונית	כלל לא או במידה מעטה	
100%	11	17	72	את/ה משתתף/ת בפעילויות חברתיות שמסייעות לך להסתגל בלימודים
100	13	30	57	במכללה קיים קיפוח של סטודנטים ערבים ע"י המרצים
100	4	20	76	במכללה סטודנטים ערבים אינם מעוניינים להכיר סטודנטים יהודים

סה"כ	במידה רבה או רבה מאוד	במידה בינונית	כלל לא או במידה מעטה	
100	16	29	55	סטודנטים יהודים מעוניינים להכיר סטודנטים ערבים
100	29	27	44	סטודנטים ערבים זוכים ליחס שווה באגודת הסטודנטים
100	5	9	86	סטודנטים ערבים מקבלים הקלות בבחינות ובמטלות הלימוד בגלל קשיי שפה
100	56	25	19	יש סטודנטים ערבים החוששים להביע את דעותיהם
100	6	14	80	יש סטודנטים יהודים החוששים להביע את דעותיהם
100	26	43	30	סטודנטים ערבים משתתפים בדיונים בכיתה
100	92	6	2	סטודנטים יהודים משתתפים בדיונים בכיתה
100	69	19	13	סטודנטים ערבים נאלצים להשקיע יותר מאמץ מסטודנטים יהודים
100	10	29	61	יש סטודנטים ערבים פעילים באגודת הסטודנטים
100	29	41	29	סטודנטים יהודים וערבים במכללה מתיידדים זה עם זה
100	31	36	33	אתה/מרגישה/שווה בין שווים במכללה
100	21	25	54	במכללה יש התחשבות ברגשות הדתיים של סטודנטים ערבים (למשל ברמדאן)
100	45	18	32	למתגוררים במעונות - יחסיד עם הסטודנטים היהודים במעונות הם טובים
100	25	36	39	סטודנטים ערבים המתגוררים במעונות משתתפים בפעילויות החברתיות שמתקיימות במעונות
100	21	33	46	המרצים משתדלים לעזור לסטודנטים הערבים
100	21	19	60	אתה/נוהגת/להגיש עבודות עם סטודנטים יהודים
100	18	21	62	אתה/נוהגת/לבלות את שעות הפנאי עם יהודים
100	54	46	7	התאקלמת במכללה מבחינה חברתית ולימודית)
100	23	32	44	אתה/חולקת/את קשייך עם חבריך היהודים בכיתה
100	75	13	13	חשוב לך שהסטודנטים היהודים יקבלו אותך כעמית שווה
100	32	28	40	חשוב לך מה חושבים עליך הסטודנטים הערבים
100	76	20	4	על המכללה לארגן פעילות חברתית משותפת בין סטודנטים ערבים ויהודים
100	47	22	31	על המכללה לאפשר לסטודנטים ערבים ויהודים לנהל דיונים פוליטיים בקמפוס המכללה
100	58	17	15	על המכללה לאפשר לסטודנטים ערבים להביע את דעתם הפוליטית במכללה
100	51	21	28	על המכללה לאפשר לסטודנטים ערביים להפגין באירועים פוליטיים
100	93	3	4	על המכללה להתחשב בחגים של הסטודנטים הערבים, כך שלא יהיו לימודים או בחינות בחגים אלה

לוח מס' 13 מסכם את תשובותיהם של הנחקרים לגבי היגדים שונים אודות האקלים הלימודי והחברתי במכללה לפי תואר לימודים.

לוח 13. מידת ההסכמה להיגדים אודות האקלים הלימודי והחברתי במכללה של הסטודנטים לתואר ראשון (התפלגות באחוזים)

במידה רבה או רבה מאוד		במידה בינונית		כלל לא או במידה מעטה		
תואר שני	תואר ראשון	תואר שני	תואר ראשון	תואר שני	תואר ראשון	
2	14	6	21	92	65	את/ה משתתף/ת בפעילויות חברתיות שמסייעות לך להסתגל בלימודים
18	12	14	36	68	53	במכללה קיים קיפוח של סטודנטים ערבים ע"י המרצים
-	6	14	23	86	72	במכללה סטודנטים ערבים אינם מעוניינים להכיר סטודנטים יהודים
22	14	30	28	48	58	סטודנטים יהודים מעוניינים להכיר סטודנטים ערבים
44	24	24	28	32	49	סטודנטים ערבים זוכים ליחס שווה באגודת הסטודנטים
14	14	20	27	66	59	סטודנטים ערבים זוכים ליחס שווה בנושא המלגות
6	5	4	11	90	84	סטודנטים ערבים מקבלים הקלות בבחינות ובמטלות הלימוד בגלל קשיי שפה
54	57	24	25	22	17	יש סטודנטים ערבים החוששים להביע את דעותיהם
6	6	8	17	86	78	יש סטודנטים יהודים החוששים להביע את דעותיהם
37	23	50	41	12	37	סטודנטים ערבים משתתפים בדיונים בכיתה
92	92	6	6	2	2	סטודנטים יהודים משתתפים בדיונים בכיתה
76	66	20	18	4	16	סטודנטים ערבים נאלצים להשקיע יותר מאמץ מסטודנטים יהודים
6	12	22	31	72	57	יש סטודנטים ערבים פעילים באגודת הסטודנטים
30	29	36	44	34	28	סטודנטים יהודים וערבים במכללה מתיידדים זה עם זה
36	29	36	36	28	35	את/ה מרגישה/ה שווה בין שווים במכללה
22	12	26	25	52	54	במכללה יש התחשבות ברגשות הדתיים של סטודנטים ערבים (למשל ברמדאן)
14	28	14	30	46	30	למתגוררים במעונות- יחסיך עם הסטודנטים היהודים במעונות הם טובים
18	27	32	37	50	36	סטודנטים ערבים המתגוררים במעונות משתתפים בפעילויות החברתיות שמתקיימות במעונות

במידה רבה או רבה מאוד		במידה בינונית		כלל לא או במידה מעטה		
תואר שני	תואר ראשון	תואר שני	תואר ראשון	תואר שני	תואר ראשון	
10	20	26	19	64	61	את/ה נוהג/ת לבלות את שעות הפנאי עם יהודים
54	54	40	38	6	8	התאקלמת במכללה מבחינה חברתית (ולימודית)
26	22	28	34	46	44	את/ה חולק/ת את קשייך עם חבריך היהודים בכיתה
82	72	10	14	8	15	חשוב לך שהסטודנטים היהודים יקבלו אותך כעמית שווה
33	31	26	28	40	41	חשוב לך מה חושבים עליך הסטודנטים הערבים
66	80	30	16	4	4	על המכללה לארגן פעילות חברתית משותפת בין סטודנטים ערבים ויהודים
52	45	22	22	26	33	על המכללה לאפשר לסטודנטים ערבים ויהודים לנהל דיונים פוליטיים בקמפוס המכללה
66	55	14	17	20	28	על המכללה לאפשר לסטודנטים ערבים להביע את דעתם הפוליטית במכללה
52	41	24	20	24	30	על המכללה לאפשר לסטודנטים ערביים להפגין באירועים פוליטיים
96	92	4	3	-	5	על המכללה להתחשב בחגים של הסטודנטים הערבים, כך שלא יהיו לימודים או בחינות בחגים אלה

חלק גדול מהסטודנטים דווחו על קשיים בלימודיהם האקדמיים (ראו לוח מס' 9). עם זאת, רוב הסטודנטים הערבים אינם פונים לעזרה כדי לשנות את המצב ולהקל על מצוקתם. רוב המשיבים (72%) דווחו שאינם משתתפים בפעילויות חברתיות היכולות לסייע להם להסתגל ללימודים. רק 11% משתתפים במידה רבה, או רבה מאוד, ועוד 17% משתתפים במידה בינונית. כלומר, בעוד שהסטודנטים הערבים נתקלים בלימודיהם בקשיי הסתגלות, הם אינם משתתפים בפעילויות, או אינם פונים למסגרות שביכולתן לסייע להם להשתלב יותר בחיים הלימודיים והחברתיים.

ההבדלים בין הסטודנטים הלומדים לתואר ראשון לבין הסטודנטים הלומדים לתואר שני, משמעותיים. בעוד ש-92% מהלומדים לתואר שני אינם משתתפים, או משתתפים במידה מעטה, בפעילויות חברתיות, 65% מהלומדים לתואר ראשון אינם משתתפים, או משתתפים במידה מעטה, בפעילויות חברתיות. רק 2% מהלומדים לתואר שני, לעומת 14% מהלומדים לתואר ראשון, משתתפים במידה רבה, או רבה מאוד, בפעילויות שמסייעות להם להסתגל ללימודים.

נתונים אלה משקפים מצב בעייתי בו נמצאים רוב הסטודנטים הערבים. רק חלק קטן הביעו התנגדות לאינטגרציה אמיתית, רוב המשיבים הביעו רצון להשתלב, אבל כמעט ולא עושים, במהלך לימודיהם, דברים ממשיים להשתלב. חלק גדול מהמשיבים מתלוננים, אבל אינם יוזמים שינוי. מצב בעייתי זה הוא תוצר של תחושת ניכור ותסכול עמוקים שחווים חלק גדול מהסטודנטים הערבים במוסדות להשכלה הגבוהה, בפרט ובחברה הישראלית, בכלל. רוב הסטודנטים הערבים אינם משתתפים בפעילויות כי הם מרגישים דחויים ולא רצויים על ידי הסטודנטים היהודים. בשנים האחרונות הנטייה הכללית של הסטודנטים הערבים ברוב המוסדות להשכלה גבוהה, כמו מרבית האוכלוסייה הערבית בישראל, היא להסתגרות אתנית והתחפרות,

במקום השתלבות בתוך החברה הישראלית. מיעוט מהם עדיין מאמינים שיש אפשרות להשתלב ולהיות חלק מהחברה הישראלית (מנאע, 2008).

11. מערכת היחסים בין סטודנטים יהודים וערבים במכללה

רוב המשיבים (76%) ציינו שהסטודנטים הערבים מעוניינים להכיר סטודנטים יהודים, ואילו הסטודנטים היהודים אינם מעוניינים להכיר סטודנטים ערבים, לדעת חלק גדול (55%) מהמשיבים. רק 16% סבורים שהסטודנטים היהודים מעוניינים להכיר סטודנטים ערבים במידה רבה, או רבה מאוד. מחקרים רבים מציגים תמונה עקבית של ערבים יש יותר עניין, צורך וכדאיות במפגש עם ה"אחר" מאשר ליהודים (בויםל, זאבי ותותרי, 2008).

לסטודנטים הערבים חשוב להתקבל על ידי הסטודנטים היהודים יותר מאשר להתקבל בקרב עמיתיהם הערבים. 75% מהמשיבים ציינו שחשוב להם במידה רבה ורבה מאוד שהסטודנטים היהודים יקבלו אותם כעמיתים שווים, לעומת 13% שציינו שלא חשוב להם, או חשוב להם במידה מעטה, ועוד 13% ציינו שחשוב להם במידה בינונית. במקביל, 40% מהמשיבים ציינו שלא חשוב להם, או חשוב להם במידה מעטה, מה חושבים עליהם הסטודנטים הערבים ורק ל-32% חשוב במידה רבה ורבה מאוד, מה חושבים עליהם הסטודנטים הערבים.

29% מהמשיבים סבורים שסטודנטים יהודים וערבים במכללה מתיידדים זה עם זה במידה רבה ורבה מאוד, 29% נוספים סבורים שסטודנטים משני הלאומים לא מתיידדים כלל, או מתיידדים במידה מעטה, ו-41% סבורים ששתי הקבוצות מתיידדות במידה בינונית.

רק 23% מהמשיבים חולקים במידה רבה ורבה מאוד, את קשייהם עם סטודנטים יהודים לעומת 44% שלא חולקים בכלל, או חולקים במידה מעטה, ו-32% שחולקים את קשייהם במידה בינונית עם סטודנטים יהודים. כלומר, על אף שהמפגש במכללת אורנים הוא מפגש נדיר עבור חלק גדול של הסטודנטים, וניתן לנצל אותו לטיפול מערכת יחסים אישית בין סטודנטים יהודים וערבים, רובם לא עושים זאת. במחקר שנערך במכללת אורנים בשנת הלימודים תשס"ח³⁹ נמצא שרוב הפעילויות בין הסטודנטים היהודים והערבים אינן מתבססות על יחסים בין אישיים אלא נובעות יותר מהלימודים המשותפים. עוד עולה שהסטודנטים הערבים מעורבים יותר מהסטודנטים היהודים בפעילויות משותפות, בתוך אורנים ומחוצה לה. ההבדלים בחלק מהפעילויות הוא פי שניים ואף יותר.⁴⁰

רוב המשיבים (60%) לא מגישים עבודות, או מגישים עבודות במידה מעטה, בשיתוף עם סטודנטים יהודים. רק 21% מהמשיבים דווחו על הגשת עבודות משותפות במידה רבה ורבה מאוד עם סטודנטים יהודים.

רוב הסטודנטים היהודים והערבים מבליים את זמן הפנאי בנפרד. 62% מהמשיבים לא מבליים, או מבליים במידה מעטה, את הפנאי שלהם עם סטודנטים יהודים, לעומת 18% שמבליים את הפנאי במידה רבה ורבה מאוד עם סטודנטים יהודים.

תלמידי תואר ראשון יותר משתפים פעולה עם סטודנטים יהודים מעמיתיהם הסטודנטים לתואר שני. 6% מהלומדים לתואר שני, לעומת 27% מהלומדים לתואר ראשון, נוהגים להגיש עבודות

³⁹ בויםל, יי, זאבי, עי ותותרי, מי (2009). מה לומדים סטודנטים יהודים וערבים אלה מאלה? טבעון: מכללת אורנים.
⁴⁰ כמו למשל בהשתתפות בחגיגה משפחתית עם ה"אחר" (9% בקרב הסטודנטים היהודים לעומת 24% בקרב הסטודנטים הערבים).

במשותף במידה רבה, או במידה רבה מאוד. 72% מהלומדים לתואר שני, לעומת 55% מהלומדים לתואר ראשון, אינם מגישים עבודות במשותף או מגישים עבודות במידה מעטה.

מערכת היחסים של הגרים במעונות יותר טובה משאינם גרים במוענות. 45% מהמשיבים שגרים במעונות סבורים שמערכת יחסיהם עם הסטודנטים היהודים טובה במידה רבה, או רבה מאוד, בעוד 32% סבורים שמערכת היחסים אינה טובה, או טובה במידה מעטה. עם זאת, רק 25% סבורים שהסטודנטים הערבים המתגוררים במעונות משתתפים במידה רבה, או רבה מאוד, בפעילויות החברתיות שמתקיימות במעונות לעומת, 39% שאינם משתתפים, או משתתפים במידה מעטה ועוד 36% שמתתפים במידה בינונית. דבר המשקף תחושת שוליות ואי-שייכות של הסטודנטים הערבים.

לכאורה, ישנה סתירה בין התשובות לשתי השאלות. בעוד ש-45% מהמשיבים שגרים במעונות סבורים שמערכת יחסיהם עם הסטודנטים היהודים טובה במידה רבה, או רבה מאוד, רק 25% סבורים שהסטודנטים הערבים המתגוררים במעונות, משתתפים במידה רבה, או רבה מאוד, בפעילויות החברתיות שמתקיימות במעונות. כלומר, חלק גדול מהסטודנטים מגדירים "יחס טוב" כל יחס כלפיהם שאינו עוין או אינו מתוח. יחס טוב עבור חלק מהם, אינו נמדד בקיום פעילויות משותפות בין שתי הקבוצות.

ד.12. תפיסות של שוויון או קיפוח ביחס לסטודנטים יהודים

כשנשאלו הנחקרים האם הם חשים קיפוח במכללה, הם הבחינו בין המוסד כהנהלה לבין המרצים. חלק גדול מהמשיבים (57%), ציינו שהם לא חשים שקיים קיפוח של סטודנטים ערבים מצד המרצים. רק 13% ציינו שחשים קיפוח במידה רבה ורבה מאוד, ו-30% חושבים שיש קיפוח מצד המרצים במידה בינונית. כלומר, חלק גדול אינם מטילים את אשמת הקשיים בהסתגלותם האקדמית על המרצים היהודים. הסטודנטים לתואר שני היו פחות ביקורתיים כלפי המרצים מאשר הסטודנטים לתואר ראשון (30% מהלומדים לתואר שני, לעומת 48% מהלומדים לתואר ראשון, סבורים שקיים קיפוח של הסטודנטים הערבים על ידי המרצים במידה רבה מאוד, רבה או בינונית).

עם זאת, רק 21% מהמשיבים (תואר ראשון ושני) סבורים שהמרצים משתדלים לעזור לסטודנטים הערבים במידה רבה ורבה מאוד, ורבים (46%) סבורים שהמרצים אינם משתדלים, או משתדלים במידה מעטה, לעזור לסטודנטים הערבים. 33% סבורים שהם משתדלים במידה בינונית. נמצאו הבדלים גדולים בין הלומדים לתואר ראשון לבין שני בשאלה זו. 62% מהלומדים לתואר שני, לעומת 40% מהלומדים לתואר ראשון, ציינו שהמרצים אינם משתדלים, או משתדלים במידה מעטה, לעזור לסטודנטים הערבים.

חלק גדול מהמשיבים (61%) חשים שיש קיפוח של הסטודנטים הערבים במלגות על ידי המוסד. רק 14% ציינו שהסטודנטים הערבים מקבלים יחס שווה במידה רבה ורבה מאוד, במלגות. רובם (86%) סבורים שהסטודנטים הערבים (90% בקרב הלומדים לתואר שני ו-84% בקרב הלומדים לתואר ראשון) אינם מקבלים, או מקבלים במידה מעטה, הקלות, בגלל קשיי שפה, בבחינות ובמטלות הלימוד ורק 5% סבורים שהיחס שווה במידה רבה, או רבה מאוד, במתן הקלות.

כאשר נשאלו על היחס שהסטודנטים הערבים מקבלים מאגודת הסטודנטים, חלקם (44%) סבורים שהסטודנטים הערבים אינם מקבלים יחס שווה, או מקבלים יחס שווה במידה מעטה,

29% סברו שהסטודנטים מקבלים יחס שווה במידה רבה, או רבה מאוד, ועוד 27% שסבורים שהם מקבלים יחס שווה במידה בינונית. כלומר, רוב המשיבים (73%) סבורים שאגודת הסטודנטית מפלה את הסטודנטים הערבים. הם אינם רואים בה כתובת שאפשר לפנות אליה בעת מצוקה. הסטודנטים לתואר ראשון היו יותר ביקורתיים מהסטודנטים לתואר שני.

רוב המשיבים ציינו הבדל בין הסטודנטים היהודים והערבים בחופש להביע את דעותיהם: חלק גדול (56%) סבורים שהסטודנטים הערבים במכללה חוששים להביע את דעותיהם, 6% סבורים שגם הסטודנטים היהודים חוששים להביע את דעותיהם במידה רבה, או רבה מאוד. רק 19% מהמשיבים חושבים שהסטודנטים הערבים אינם חוששים, או חוששים במידה מעטה, להביע את דעותיהם, לעומת 80% שצינו שהסטודנטים היהודיים לא חוששים, או חוששים במידה מעטה, להביע את דעותיהם. כלומר, תפיסת מעמדן של שתי הקבוצות (הסטודנטים היהודים לעומת הסטודנטים הערבים) שונה באופן מהותי. הסטודנטים היהודים נתפסים ומתנהגים, לפי תפיסת הסטודנטים הערבים, כ"אדוני הארץ", בעוד שהסטודנטים הערבים נתפסים ומתנהגים כ"דיירי משנה".

רוב המשיבים (92%) ציינו שהסטודנטים היהודים משתתפים בדיונים בכיתה במידה רבה, או רבה מאוד, לעומת 26% שצינו שגם הסטודנטים הערבים משתתפים בדיונים בכיתה באותה מידה. כלומר, השתתפות הסטודנטים בדיונים בכיתה נתפסת על ידי רובם כאסימטרית. חלק מהשוני נובע מהקושי, עליו דווח, להתבטא בעברית וחלק נובע מהחשש של בני המיעוט להביע את דעתם במכללה, משום שאינם מרגישים שווים עם האחרים.

רק 31% מהמשיבים מרגישים במידה רבה, או רבה מאוד, שהם שווים לסטודנטים היהודים, 36% מרגישים במידה בינונית ו-33% אינם מרגישים כלל, או מרגישים במידה מעטה, שהם שווים לעמיתיהם היהודים. כלומר, רוב המשיבים לא מרגישים שהם חלק לגיטימי ואינטגרצלי במכללה. רובם מרגישים שהמכללה מתייחסת אליהם כנחותים מהסטודנטים היהודים. הם מרגישים שוליים ומנוודים. הרגשה זו מסבירה את הנטייה של חלקם הגדול להסתגר אתנית, במקום לנסות להשתתף בפעילויות שאמורות לסייע להם להשתלב בחיי המכללה.

רוב המשיבים (54%) חושבים שאין התחשבות, או שישנה התחשבות במידה מעטה, ברגשות הדתיים של הסטודנטים הערבים, לעומת 21% שסבורים שישנה התחשבות במידה רבה ורבה מאוד, ועוד 25% שסבורים שישנה התחשבות במידה בינונית. לא היו הבדלים משמעותיים בין הסטודנטים הלומדים לתואר ראשון ושני. רוב המשיבים (93%) סבורים שעל המכללה להתחשב במידה רבה ורבה מאוד בחגיגה של הסטודנטים הערבים, כך שלא יהיו לימודים או בחינות בחגים אלה.

רוב המשיבים (54%) ציינו שהם התאקלמו במידה רבה ורבה מאוד, בעוד 38% ציינו שהתאקלמו במידה בינונית ורק 8% ציינו שלא התאקלמו כלל, או התאקלמו במידה מעטה. התשובות לשאלה זו נראות, לכאורה, מנוגדות לחלק מהתשובות על השאלות הקודמות, שהעידו על תחושת ניכור ואי השתלבות של הסטודנטים הערבים במכללה. אבל תשובותיהם יכולות להעיד שחלק גדול מהמשיבים מפנימים ומקבלים את מעמדם הנחות בתוך המכללה. מבחינת מרביתם עצם הישרדותם במכללה נתפסת על ידם כהתאקלמות מבחינה חברתית ולימודית, למרות שהם לא נתפסים כשווים בין שווים, ולמרות שהם לא מרגישים שייכים, ולמרות שהם ושושים להביע את דעותיהם.

פרק ה. דיון ומסקנות

מחקרים עקביים מראים שהסטודנטים הערבים נתקלים בקשיי הסתגלות רבים באוניברסיטאות ובמכללות, בהשוואה לסטודנטים יהודים. מחקר זה התמקד במידת הצלחת קליטתם ומעורבותם של הסטודנטים הערבים במכללה האקדמית לחינוך אורנים. כן ניסה המחקר לאתר את צרכיהם במכללה וציפיותיהם לשילוב מוצלח יותר בעתיד.

ממצאי המחקר מצביעים על כך שרוב הסטודנטים הערבים במכללת אורנים נתקלים בבעיות המקשות עליהם להסתגל בה אקדמית וחברתית. בעיות אלה קיימות בעיקר בתחומים הלימודי והחברתי-תרבותי. הם גם נתקלים בקשיים כלכליים המכבידים על תהליך הסתגלותם. רוב הסטודנטים דווחו על היותם מופלים בקבלת מלגות. מלגות לסטודנטים הערבים היא בעיה ארצית. ישנן קרנות מלגות מקומיות מעטות המיועדות לסטודנטים הערבים במוסדות להשכלה הגבוהה בישראל. כמו כן, הסטודנטים הערבים בדרך כלל אינם נכללים בתוכניות סיוע מיוחדות המיועדות לקדם אוכלוסיות חלשות. על כן נאלצים הסטודנטים הערבים להתמודד עם הבעיה הכלכלית ללא תמיכה מאורגנת, דבר הפוגע בהישגיהם הלימודיים ומגביר בקרבם את שיעור הנשירה (אלחאגי, 2001). חלק גדול מהלומדים לתואר ראשון במחקר הנוכחי, מסתמכים על מימון הוריהם ללימודיהם. אחרים נאלצים להתמודד עם הקשיים הכלכליים באמצעות עבודות לא סדירות. לעומת זאת, רוב הסטודנטים לתואר שני מממנים את לימודיהם כמו רוב הסטודנטים היהודים (בכל התארים) בכל האוניברסיטאות והמכללות.

יש לציין שמקצת הסטודנטים מצליחים להתגבר על חלק מהבעיות, שיפורטו בהמשך, ולהסתגל אקדמית וחברתית במידה שמשביעה את רצונם, אבל רוב הסטודנטים אינם מצליחים בכך ונאלצים להמשיך להתמודד עם קשיים אלה במשך כל תקופת לימודיהם. חלקם אף מפתחים תחושות עמוקות של ניכור ומרירות כלפי המוסד.

תחום הלימודים: שנת הלימודים הראשונה בעייתית עבור מרבית הסטודנטים הערבים במיוחד. שפת ההוראה במכללה, עברית, ועל כן, רובם דווחו שקשיי השפה השפיעו במידה רבה על הישגיהם בשנת הלימודים הראשונה. יש לציין שרוב המשיבים גרים ביישובים ערבים ורק חלק קטן מתגוררים בערים מעורבות בהן מתאפשרים מגעים עם האוכלוסייה היהודית וטיפול הידע של השפה העברית.

רוב הסטודנטים דווחו על קושי רב לעמוד בעומס המטלות של הלימודים האקדמיים. מחצית הסטודנטים דווחו על קושי להכין רפרט בעל פה ולכתוב עבודה אקדמית. חלק גדול מהסטודנטים דווחו על קשיים להתמודד עם קריאת מאמרים בשפה האנגלית, להתכונן לבחינה, לקרוא ולהבין טקסט בעברית וגם להבין מילים בלועזיות. עם זאת, חלקם רוכשים את המיומנויות הנדרשות במהלך השנה הראשונה וחלקם אינם מצליחים להתגבר על הקשיים האלה במשך לימודיהם. היו הבדלים משמעותיים בין הסטודנטים לתואר ראשון לבין הסטודנטים לתואר שני שחוו אותה חוויה כשהם למדו לקראת התואר הראשון.

רוב הסטודנטים הם בוגרי בתי ספר ערביים (ממלכתיים ופרטיים) ורק בודדים הם בוגרי בתי ספר יהודיים. רק מקצת מהמשיבים ציינו שהלימודים התיכוניים הכשירו אותם במיומנויות הנדרשות ללימודים האקדמיים. זהו כישלון משמעותי של בתי הספר התיכוניים הערביים (ממלכתיים ופרטיים כאחד) האמורים להכשיר את תלמידיהם ללימודים האקדמיים. בשנים האחרונות ישנה תחרות בין בתי הספר הערביים להשגת תעודת בגרות שלמה כיעד מרכזי, מבלי להדגיש את איכותה ומבלי להכשיר את תלמידיהם במיומנויות הנדרשות ללימודים האקדמיים. על כן רוב

הנחקרים סבורים שהסטודנטים הערבים נאלצים להשקיע יותר מאמץ בלימודיהם מעמיתיהם היהודים.

בבדיקת הקשר בין סוג בית הספר פרטי/ממלכתי, או יהודי/ערבי, לבין הקניית מיומנויות הנדרשות ללימודים האקדמיים, לא נמצא קשר סטטיסטי מובהק בין בתי הספר הערביים (פרטי או ממלכתי). הבדלים משמעותיים נמצאו בין בוגרי בתי ספר ערביים (ממלכתי ופרטי כאחד) לבין בוגרי בתי ספר יהודים (ממלכתי ופרטי כאחד). בעוד רוב בוגרי בתי הספר היהודים דווחו שהם קיבלו את המיומנויות הנדרשות במהלך לימודיהם התיכוניים, רוב בוגרי בתי הספר הערבים דווחו שלא קיבלו מיומנויות אלה. עם זאת, לא ניתן להסיק מנתונים אלה על כל אוכלוסיית הלומדים בבתי ספר ערבים ויהודים, היות ושיעור בוגרי בתי הספר היהודיים במחקר הנוכחי הוא 5% בלבד.

על אף הקשיים הרבים בהם נתקלים רוב הסטודנטים הערבים, רובם אינם פונים למערכי הסיוע הקיימים במכללה האמורים לסייע להם להתמודד עם קשיים אלה. השירות היחיד אליו פונים חלק מהסטודנטים, יחסית לשאר מערכי השירות הקיימים, הוא מרכז שנותן הדרכה וייעוץ בכתבת עבודות עיוניות ובביצוע מטלות אקדמיות אחרות. חלק גדול מהסטודנטים אינם יודעים על קיום מערכי סיוע במכללה ולכן אינם פונים לאף גורם בתוך המכללה. חלקם מנסים להתמודד עם המצוקה ולהתגבר עליה בכוחות עצמם, או מחפשים תמיכה מבני משפחותיהם ומחברים מחוץ לאורנים. היו שנעזרים בעמיתיהם הערבים במכללה שחוו את החוויה הטראומטית של השנה הראשונה. חלק אחר ציינו שהם פונים ישירות למרצה הקורס, או למדריכות הפדגוגיות ויש הפונים לראשי החוגים. היו שציינו לטובה את תמיכת ראשי החוגים ורכזות החוגים בעת שפנו. אומנם כמחצית מהמשיבים הלומדים לתואר ראשון, השתתפו במכינה המיועדת לסטודנטים הערבים אולם, חלק גדול מהמשיבים אינם מסכימים לחייב את הסטודנטים הערבים להשתתף במכינה כתנאי להצלחה בלימודים. מכינה זו אמורה לצייד את הסטודנטים הערבים בכלים בסיסיים שהם אמורים היו לקבל במשך לימודיהם התיכוניים כדי להתמודד עם הדרישות האקדמיות.

מרבית הסטודנטים מרוצים מבחירתם חוגי לימוד למרות שרובם לא קיבלו הכוונה, במהלך לימודיהם התיכוניים ולא במכללה בעת ההרשמה, כיצד לבחור את החוגים בהם הם לומדים. הבעיות המשמעותיות יותר בהן נתקלים הסטודנטים הערבים קשורות לתחום החברתי-תרבותי. תחושת הזרות ואי-שייכות מלווה חלק גדול מהסטודנטים הערבים במכללה ובשאר מוסדות להשכלה גבוהה בישראל (אלחאג', 2001). תחושה זו היא חלק מהתחושה הכללית של הערבים אזרחי המדינה בחברה הישראלית. תחושת הזרות לא נעלמה גם כעבור שישה עשורים להקמת המדינה. היא אף הולכת ומתחזקת מאז השבר במערכת היחסים בין המיעוט הערבי לבין הממסד והרוב היהודי באוקטובר 2000 (מנאע, 2008).

רוב המשיבים דיווחו על רצון ועניין להכיר סטודנטים יהודים, למרות שרובם מרגישים שהסטודנטים היהודים אינם מעוניינים להכירם ולטפח מערכת יחסים אתם. מחקרים רבים מראים תמונה עקבית בה לערבים יש יותר עניין, צורך וכדאיות במפגש עם ה"אחר", מאשר ליהודים (בויםל ואחרים, 2008). המחקרים שבודקים את עמדות הציבור היהודי כלפי האזרחים הערבים⁴¹ מציגים תמונה עגומה ההולכת ומחמירה במשך הזמן. במחקר שפורסם לאחרונה

⁴¹ המחקרים של סמוחה "מדד יחסי יהודים וערבים" החלו ב-1985 והמחקר האחרון היה ב-2007.

(סמוחה, 2007) כשליש מהנחקרים היהודים הביעו אי נכונות שיהיו להם חברים ערבים ושליש נוסף תמכו בשלילת זכות הבחירה של הערבים לכנסת ו-37% מהנחקרים חושבים שישראל צריכה לעודד ערבים לעזוב את הארץ. המחקרים מראים שהמגמה הכללית שהולכת ומתחזקת בקרב הציבור היהודי, היא דחייה של הערבים אזרחי המדינה ואנטגוניזם כלפיהם.

לרוב הסטודנטים הערבים חשוב להתקבל על ידי הסטודנטים היהודים יותר מאשר להתקבל בקרב עמיתיהם הערבים. רובם ציינו שחשוב להם להתקבל על ידי הסטודנטים היהודים כעמיתים שווים ולהרגיש שייכות למכללה. עם זאת, רק חלק קטן סבורים שסטודנטים יהודים וערבים במכללה מתיידדים זה עם זה. אומנם יש רצון בקרב מרבית הסטודנטים הערבים להתקבל ולטפח מערכת יחסים ידידותית עם עמיתיהם היהודים, אולם בפועל רק חלק קטן מצליחים לקיים מערכת יחסים שבה הם חולקים את קשייהם עם סטודנטים יהודים. עבור חלק גדול מהסטודנטים המפגש במכללת אורנים הוא מפגש נדיר שניתן לנצל אותו לטיפוח מערכת יחסים אישית בין סטודנטים יהודים וערבים, אבל רובם לא עושים כן. רוב הפעילות שבין הסטודנטים היהודים ובין הערבים אינן מתבססות על יחסים בין אישיים אלא נובעות יותר מהלימודים המשותפים. עוד עולה שהסטודנטים הערבים מעורבים יותר מהסטודנטים היהודים בפעילויות משותפות, בתוך ומחוץ לאורנים (בוימל ואחרים, 2008). ההבדלים בשיעור ההשתתפות של הערבים לעומת היהודים בחלק מהפעילויות המשותפות הוא פי שניים ואף יותר.⁴²

רוב הסטודנטים במחקר הנוכחי, אינם מגישים עבודות במשותף עם סטודנטים יהודים. רוב הסטודנטים היהודים והערבים מבלים בנפרד את זמן הפנאי שלהם. תלמידי תואר ראשון יותר משתתפים בפעילויות עם סטודנטים יהודים, מאשר סטודנטים לתואר שני. מערכת היחסים (בין סטודנטים יהודים וערבים) של הגרים במעונות טובה יותר משל שאינם גרים במעונות.

חלק גדול מהמשיבים ציינו שלא חשו בקיומו של קיפוח סטודנטים ערבים מצד המרצים, אבל אחרים טענו שישנה אפליה נגד הסטודנטים הערבים המתבטאת בבדיקה מחמירה של המבחנים בהשוואה לבדיקת מבחנים של סטודנטים יהודים, וגם ביחס שונה של המרצים. רק חלק קטן מהסטודנטים, שסברו שהמרצים אינם מפלים, ציינו שהמרצים משתדלים לעזור לסטודנטים הערבים. כלומר, רוב המשיבים לא מרגישים שהמרצים (שרובם ככולם יהודים) מפלים בכוונה את הסטודנטים הערבים, אבל היו רוצים שהמרצים יתחשבו בקשייהם בשפה העברית ובנקודת הזינוק החלשה שלהם, כדי שיוכלו להשתלב טוב יותר בחיי המכללה. כמחצית מהמשיבים סבורים שהסטודנטים הערבים אינם מקבלים יחס שווה מאגודת הסטודנטים. רובם אינם רואים בה כתובת שאפשר לפנות אליה בעת מצוקה.

חלק מהסטודנטים התלוננו על יחס גזעני כלפיהם מצד הסטודנטים היהודים. רובם לא חשו שווים לסטודנטים היהודים. הם אינם תופסים את עצמם כחלק לגיטימי ואינטגרלי במכללה. רובם מרגישים שהנהלת המכללה מתייחסת אל הסטודנטים הערבים כנחותים מסטודנטים יהודים. היו שהתלוננו על יחס מפלה נגדם (ואפילו גזעני) מצד הנהלת המכללה. חלק גדול מהמשיבים חשים מנודים ומצויים בשוליים, תחושה זו מסבירה אולי, את נטיית מרביתם להסתגר אתנית, במקום לנסות להשתתף בפעילויות המיועדות לסייע להם להשתלב בחיי המכללה.

⁴² כמו למשל השתתפות בחגיגה משפחתית עם ה"אחר" (9% בקרב הסטודנטים היהודים לעומת 24% בקרב הסטודנטים הערבים).

הסטודנטים הערבים במכללה, כך דיווחו רוב המשיבים, חוששים להביע את דעותיהם, בעוד שלעמיתיהם היהודים אין חשש כזה. תפיסת מעמדן של שתי הקבוצות (הסטודנטים היהודים והערבים) שונה באופן מהותי. היהודים נתפסים ומתנהגים כ"אדוני הארץ", בעוד שהערבים נתפסים ומתנהגים כ"דיירי משנה". הסטודנטים היהודים הם המשתתפים בדיונים בכיתה, בעוד שהסטודנטים הערבים צופים מהצד על הדינאמיקה שמתפתחת בין הסטודנטים היהודים והמרצים בכיתה. חלק מזה נובע מקשיי ההתבטאות בעברית, עליה דיווחו רוב המשיבים. הסבר חלקי לכך הוא חששו של המיעוט להביע את דעתו במכללה שאינו מרגיש בה שווה עם היהודים. רוב הסטודנטים חושבים שאין התחשבות ברגשותיהם הדתיים של הסטודנטים הערבים, וסבורים שעל המכללה להתחשב בחגיהם של הסטודנטים הערבים, כך שלא יהיו לימודים או בחינות בחגים אלה.

על אף הביקורת שנשמעה, רוב המשיבים ציינו שהם התאקלמו באופן סביר במכללה. התשובות לשאלה זה נראות, לכאורה, מנוגדות לחלק מהתשובות על השאלות הקודמות שהעידו על תחושת ניכור ואי השתלבות במכללה של הסטודנטים הערבים. תשובות אלה מעידות על כך שחלק גדול מהמשיבים מפנימים ומקבלים את מעמדם הנחות בתוך המכללה. מבחינת רובם, עצם הישרדותם במכללה נתפסת כהתאקלמות מבחינה חברתית ולימודית, למרות שאינם נתפסים כשווים בין שווים, אינם מרגישים שייכות וחוששים להביע את דעותיהם.

לא ניתן לנתק את מכללת אורנים מהחברה הישראלית ומהתהליכים העוברים עליה בשנים האחרונות. עד היום סובלת האוכלוסייה הערבית מתת-ייצוג כמעט בכל מדדי ההישגים, הפיתוח והרווחה, ומייצוג-יתר בכל מדדי העוני, המצוקה ותת-פיתוח (מנאע, 2008). "ועדת אור" שהוקמה בעקבות אירועי אוקטובר ב-2000, קבעה שהמדינה נכשלה במימוש השוויון בין אזרחי המדינה, יהודים וערבים. בעקבות פרסום מסקנות הוועדה נשמעו התחייבויות ממשלתיות לשינוי המצב אך כמעט ולא ננקטו בפועל מעשים לשינוי המצב. כתוצאה מכך, גוברת מאז בקרב האוכלוסייה הערבית, הרגשה של חוסר אמון כלפי מוסדות המדינה. כן גוברת הרגשת תסכול וניכור וגם הסתגרות אתנית-לאומית.⁴³

בקיץ 2009 התקיימו שני מפגשים, במסגרת "שיח אחר", במכללה לחינוך אורנים. במהלך המפגשים עלה נושא הזרות והריחוק שבין הסטודנטים היהודים והערבים. כן עלה נושא "נוכחות נפקדות" הסטודנטים הערבים בכיתה. מצד אחד, הסטודנטים הערבים קיימים פיזית בכיתה אבל ישנה התעלמות מצרכיהם, קשייהם ומהשוני התרבותי שלהם. בעקבות המפגשים התגבשה קבוצת מרצים ומרצות המעוניינים לטפל בהיכרות הבין אישית בין סטודנטים יהודים וערבים במכללה. הם יזמו מפגשים עם מרצים מחוגים שונים, במטרה להעלות את מודעותם לנושא וגם ללמוד מהחוויות של אחרים כיצד לשפר המצב.

הסטודנטים במחקר הציעו שורת הצעות שבכוון לסייע לסטודנטים הערבים להשתלב טוב יותר במכללה. הם ציינו שהסטודנטים הערבים באים מרקע שונה מהסטודנטים היהודים, לרוב ללא ידע מוקדם על התנהלות החיים האקדמיים וללא המיומנויות הנדרשות להתמודדות עם הלימודים. על כן הם הציעו:

א) על המכללה לדאוג להדרכה ייחודית לסטודנטים הערבים, עוד לפני כניסתם ללימודים, או במהלך שנת הלימודים הראשונה. הדרכה זו אמורה להקנות להם ידע מוקדם על החיים

⁴³ נכתב רבות בעיתונות, בסקרים (כמו הסקרים של סמוחה על מדד היחסים בין יהודים וערבים) ובדוחות שונים המעידים על הניכור והריחוק בין שתי הקבוצות.

האקדמיים ולידע אותם על הזכויות והחובות של הסטודנטים, ועל תפקיד אגודת הסטודנטים ומטרותיה ;

ב) המרצים יתחשבו בקשייהם בשפה העברית ויתנו להם הקלות כדי לסייע בידם להסתגל ; היו שביקשו אפליה מתקנת לנוכח האפליה הקיימת היום מצד חלק מהמרצים ;

ג) המרצים והממסד ינהגו בשוויון כלפי הסטודנטים, היהודים והערבים ;

ד) הנהלת המכללה תארגן אירועים ומסיבות משותפים לערבים וליהודים ;

ה) המכללה תקיים קורסים משותפים על התרבות והמסורת של ה"אחר", שיאפשרו ניהול דיונים ופעילויות בין הסטודנטים הערבים והיהודים ;

ו) הסטודנטים היהודים יתייחסו אל הסטודנטים הערבים בצורה טובה יותר על מנת ליצור אווירה טובה שתסיע להשתלבות טובה יותר במכללה ;

ז) המכללה תעסיק ערבים בכל מחלקותיה, במיוחד במחלקת ההרשמה ;⁴⁴

ח) המכללה תמנה נציג ערבי באגודת הסטודנטים ;

ט) המכללה תקים ועד או תעסיק נושא משרה שיהיה אחראי על טיפול בצרכי הסטודנטים הערביים, במיוחד בשנת לימודיהם הראשונה.

הצעות אלה, לדעת הסטודנטים, אמורות לסייע להם להשתלבות טובה יותר במכללה מבחינה אקדמית וגם מבחינה חברתית. השתלבות מוצלחת יותר אמורה לשפר את הישגיהם האקדמיים במכללה, תפחית את תחושת הזרות והניכור ותגביר את תחושת השייכות הן במכללה והן בחברה הישראלית בכלל. סטודנטים אשר יחוו פחות מנוכרים ויותר שייכים יהיו מורים טובים יותר בעתיד.

מקורות

אבו-עסבה, ח'. (2006). מערכת החינוך בישראל. רמאללה : מרכז "מדאר" (בערבית).

⁴⁴ במנהל התלמידים והמוזכירות של הפקולטות, בספריה, בהדרכה, בהוראה ובאגודת הסטודנטים.

- אבו-עסבה, ח' (2005). "מערכת החינוך הערבית בישראל: התפתחות ותמונת מצב עכשווית" ע' חידר (עורך), *ספר החברה הערבית: אוכלוסייה, חברה וכלכלה (1)*, ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר בירושלים והקיבוץ המאוחד.
- אלחאג', מ' (2002). *בעיות ההסתגלות של סטודנטים יהודים עורבים באוניברסיטת חיפה*. נתוני סקר מעקב. המרכז לרב-תרבותיות: אוניברסיטת חיפה.
- אלחאג', מ' (2001). *השכלה גבוהה בקרב הערבים בישראל: מצב, בעיות ומגמות*. חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- אלחאג', מ' (1996). *חינוך בקרב הערבים בישראל*. שליטה ושינוי חברתי. ירושלים: מאגנס.
- בוימל, י', זאבי, ע' ותותרי, מ' (2009). *מה לומדים סטודנטים יהודים וערבים אלה מאלה? טבעון: מכללת אורנים*.
- בנזימן, י' (2002). *דו"ח מאגיד אל חאג': קידום ההשכלה הגבוהה בקרב האוכלוסייה הערבית*. ירושלים: מרכז מידע ומחקר, הכנסת.
- דוידוביץ', נ' סואן, ד' וקולן, מ' (2006). *שיח של שונות: פרופיל סטודנטים ויחסי גומלים בין סטודנטים ערבים ויהודים בקמפוסים אקדמיים*. אריאל: המכללה האקדמית ביהודה ושומרון.
- ולנסקי, ע' (2005). *אקדמיה בסביבה משתנה*. תל אביב: מוסד שמואל נאמן, אדום הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- חאג'י יחיא, ק' (2002). *חלום ומציאות: מחקר על אקדמאים ערבים בוגרי אוניברסיטאות בגרמניה*. תל אביב: רמות.
- חידר, ע' (2005). *ספר החברה הערבית בישראל: אוכלוסייה, חברה, כלכלה*. ירושלים: מכון ון ליר והוצאת הקיבוץ המאוחד.
- לב ארי, ל' (2009). *מאפיינים דמוגרפים והשכלתיים של אוכלוסיית המתקבלים לתואר ראשון ושני באורנים בשנת תשס"ט*. דוח פנימי מס' 65. טבעון: מכללת אורנים, היחידה למחקר והערכה.
- לב ארי, ל' ומלצר-גבע, מ' (2008). *בחירת מכללת אורנים כמוסד לימוד: עמדות של סטודנטים בתחילת שנה א' (תשס"ח)*. טבעון: מכללת אורנים, היחידה למחקר והערכה.
- מוצטפא, מ' (2007). *"תמורות בהשכלה הגבוהה בקרב המיעוט הערבי בישראל בעשור האחרון"*. בתוך עראר, ח' וחאג'י יחיא, ק' (עורכים) *האקדמאים וההשכלה הגבוהה בקרב הערבים בישראל: סוגיות ודילמות*. תל אביב: הוצאת רמות-אוניברסיטת תל אביב.
- מוצטפא, מ' (2006). *השכלה גבוהה בקרב הפלסטינים בישראל*. אוס אל פחס: הוצאת עמותת "אקראא" לקידום החינוך בחברה הערבית (ערבית).
- מזאוי, א' (1996). *מבנה השוויון בהזדמנויות חינוכיות במערכת החינוך הערבית במדינת ישראל*. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת חיפה.
- מנאע, ע' (2008). *ספר החברה הערבית בישראל (2): אוכלוסייה, חברה, כלכלה*. ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר בירושלים והקיבוץ המאוחד.
- סבירסקי, ש' (1990). *חינוך בישראל: מחוז המסלולים הנפרדים*. תל אביב: הוצאת ברירות.
- סואן, ד' ודוידוביץ', נ' (2003). *חלון הזדמנויות בשומרון: פרופיל תלמידי שנה א' במכללה האקדמית יהודה ושומרון*. אריאל: המכללה האקדמית יו"ש ומרכז מו"פ אזורי השומרון והבקעה.

פלג, ר' ורסלאן שי (2003). *הערכת הכשרת מורים בני המיעוטים במכללת אורנים: מודל רב-תרבותי או אחיד*. טבעון: מכללת אורנים.

שגיא, שי שטיינברג, שי ופחיראלדין, מ' (2002). האני האישי והאני הקולקטיבי במפגש בין קבוצתי של יהודים וערבים: דיון בשתי אסטרטגיות התערבות. *מגמות*, כרך מ"א מס' 4.

שמאי, שי ופאול אי (2003). *רב תרבותיות וריבוי תרבויות בהכשר מורים*. ועדת המחקר הבין-מכללתית במכון מופ"ת.

תורן, ני (2005). *נשים באקדמיה הישראלית*. תל אביב: הוצאת רמות.

Al-Haj, M. (1996). *Jewish-Arab Encounter at the University of Haifa*. Haifa: University of Haifa.

Astin, A.W., Trevino, J.G. & Winaard, T.L. (1991). *The UCLA Campus Climate for Diversity*. Los Angeles, CA, Higher Education Research Institute.

Guri-Rosenblit, (1996). "Trends in Access to Israeli Higher Education, 1981-1996): From A Privilege to Right", *European Journal of Education*, 19: 309-325.

Mari, S. (1978). *Arab Education in Israel*. Syracuse, N. Y.: Syracuse University Press.

Tahir, J. (1985). "An Assessment of Palestinian Human Resources: Higher Education and manpower". *Journal of Palestine Studies*. 14 (53): 32-53.

אנו עורכים סקר שמטרתו לבחון את הצלחת קליטת ומעורבותם של הסטודנטים הערביים במכללת אורנים ולאתר את צרכיהם וציפיותיהם מהמכללה לשילוב מוצלח יותר בעתיד. השאלון הוא אנונימי. השימוש שיעשה בנתונים שנקבל יהיה מחקרי בלבד.

תודה על שיתוף הפעולה

ד"ר תותרי מרי

משתני רקע

1. מין: (1 גבר 2 אישה)
2. גיל: _____
3. מצב משפחתי כיום: (1 רווק/ה 2 ארוס/מאורסת 3 נשוי/נשואה 4 גרושה 5 אלמן/ה)
4. השכלת האב: (1 יסודי 2 תיכון (עם או בלי בגרות) 3 סמינר (ללא תואר אקדמאי) 4 השכלה אקדמית 5) _____
5. השכלת האם: (1 יסודי 2 תיכון (עם או בלי בגרות) 3 סמינר (ללא תואר אקדמאי) 4 השכלה אקדמית 5) אחר _____
6. דת: (1 מוסלמית 2 נוצרית 3 דרוזית)
7. איך הייתה/ה מגדירה את האווירה בביתך? (1 דתית מאוד 2 דתית 3 מסורתית מאוד 4 מסורתית 5) לא דתית
8. מקום מגורים: (1 כפר 2 עיר ערבית 3 עיר מעורבת 4 יישוב בדואי 5) אחר _____
9. שנת לימודים: (1 שנה א' 2 שנה ב' 3 שנה ג' 4 שנה ד')
10. לומד/ת לקראת תואר: (1 ראשון 2 שני)
11. לתלמידי תואר ראשון בלבד: חוגי לימוד: (1 פקולטה לחינוך (גננות, יסודי, חינוך מיוחד) 2 פקולטה למדעי החברה והרוח (סוציולוגיה, אזרחות וכד') 3 המחלקה להוראת מדעים
12. לתלמידי תואר שני בלבד: שם התוכנית (1 מדעים 2 הוראה לנוער בהדרה 3) ייעוץ (4 מנהיגות 5) רב תחומי 6) שפות
13. מגורים בזמן הלימודים: (1 בית בבעלותך 2 בבית ההורים 3 בשכירות 4) במעונות
14. האם יש לך נגישות לאינטרנט במקום מגוריך? (1 לא 2) כן
15. האם את/ה עובד/ת במהלך לימודך? (1 לא 2) כן
16. אם כן, מה הוא ממוצע המשכורת שלך ברוטו: (1 עד 1000 ₪ לחודש 2) 1100 - 2500 ₪ (3) 2600-3500 ₪ (4) מעל 3600 ₪
17. מהו מקור המימון הראשי של שכר לימודים שלך? (1 מימון עצמי 2 ההורים שלי 3) בן/בת זוגי 4) מלגות 5) הלוואות 6) חסכונות שלי לפני לימודי 7) אחר, פרטי/ _____
18. הסיבות לבחירה ללמוד במכללה: (1 קרבה לבית 2) המלצות חברים 3) רמת הוראה גבוהה 4) שם טוב למכללה ולבוגריה

רקע לימודי:

19. למדתי בתיכון: (1) תיכון ממלכתי (יהודי) (2) תיכון פרטי (יהודי) (3) תיכון ממלכתי (ערבי) (4) תיכון פרטי (ערבי)
20. ממוצע ציוני הבגרות שלי: _____
21. ממוצע הפסיכומטרי שלי: _____
22. ממוצע בחינת יע"ל (בחינת הידע בעברית): _____
23. ממוצע הציונים שלי במכללה כיום הוא: _____
24. ידיעת השפה העברית: _____
למדתי _____ יחידות עברית
25. הציון הממוצע שלי בעברית הוא _____
26. מידת ידיעת השפה העברית בשנה הראשונה לימודים: (1) רמה נמוכה מאוד (2) רמה נמוכה (3) רמה בינונית (4) רמה גבוהה (5) רמה גבוהה מאוד
27. מידת ידיעת השפה העברית כיום: (1) רמה נמוכה מאוד (2) רמה נמוכה (3) רמה בינונית (4) רמה גבוהה (5) רמה גבוהה מאוד
28. האם לדעתך ידיעת השפה העברית השפיעה/משפיעה על הציונים שלך בשנה הראשונה: (1) בכלל לא (2) במידה נמוכה (3) במידה בינונית (4) במידה רבה (5) במידה רבה מאוד
29. האם לדעתך ידיעת השפה העברית עדיין משפיעה על לימודיך? (1) בכלל לא (2) במידה נמוכה (3) במידה בינונית (4) במידה רבה (5) במידה רבה מאוד

מערכי סיוע לסטודנטים הערבים במכללה

30. האם קבלת מלגות במהלך לימודיך? (1) לא (2) כן
31. אם כן, מהי המלגה שקבלת? (במידה וקיבלת כמה מלגות, יש לציין את כולם) (1) מלגת הדיקנט (2) מלגה מאגודת הסטודנטים (3) איסתא (4) קרן ראשי (5) קרן ראש הכנסת (6) מלגה מותנית של משרד החינוך (7) מלגת חומרים (סטודנטים לאומנות) (8) פר"ח (9) אחר _____
32. האם קיימים מערכי סיוע ייחודיים לסטודנטים הערבים במכללה: (1) לא (2) כן
33. במידה וכן, מה הם: _____
34. האם ישנו איש אמון על טיפול בסטודנטים מהמגזר הערבי: (1) לא (2) כן
35. האם אתה חבר באגודת הסטודנטים? (1) לא (2) כן

קבלת סיוע בבחירת מוסד לימודי:

במידה רבה מאוד	במידה רבה	במידה בינונית	במידה נמוכה	בכלל לא	
5	4	3	2	1	האם המכללה הייתה בחירתך הראשונה?
5	4	3	2	1	האם את/ה לומד/ת בחוגים אליהם נרשמת?
5	4	3	2	1	האם קבלת הכוונה מקצועית בבחירת תחום הלימודים שלך במהלך לימודיך בתיכון?
במידה	במידה	במידה	במידה	בכלל	

רבה מאוד	רבה	בינונית	נמוכה	לא	
5	4	3	2	1	האם השתתפת בסיוורים למוסדות להשכלה גבוהה במהלך לימודיך בתיכון?
5	4	3	2	1	האם קבלת במכללה עזרה לגבי בחירת החוגים
5	4	3	2	1	האם את/ה מרוצה בבחירת חוגי הלימודים שלך?
5	4	3	2	1	האם לדעתך קיבלת במהלך לימודך התיכוניים את כל המיומנויות הנדרשות ללימודים אקדמיים?

באיזה מידה נתקלת, או לא, בכל אחד מההיבטים הנ"ל במהלך שנת לימודיך הראשונה במכללה:

במידה רבה מאוד	במידה רבה	במידה בינונית	במידה נמוכה	בכלל לא	
5	4	3	2	1	הסתגלות לשיטות לימוד חדשות (למידה עצמאית, דיון אנליטי...)
5	4	3	2	1	הבנת המרצים
5	4	3	2	1	קריאה והבנת טקסטים בעברית
5	4	3	2	1	הבנת מילים לועזיות
5	4	3	2	1	התבטאות בעברית
5	4	3	2	1	קושי בבחירת קורסים
5	4	3	2	1	התמודדות עם עומס המטלות
5	4	3	2	1	כתיבת עבודה אקדמאית
5	4	3	2	1	למידה לבחינות
5	4	3	2	1	הכנת רפרט בעל פה
5	4	3	2	1	קושי בשפה האנגלית
5	4	3	2	1	הסתגלות לחיים האקדמאיים
5	4	3	2	1	הסתגלות לסביבה חברתית חדשה
5	4	3	2	1	קבלת מעונות

האם את/ה נעזר/ת בשירותים הקיימים במכללה?

שירותים קיימים במכללה	בכלל לא	לעתים רחוקות	לעתים קרובות	במידה רבה	במידה רבה מאוד
אגודת הסטודנטים	1	2	3	4	5
ת.ל.מ. אורנים (שירות פסיכולוגי)	1	2	3	4	5
קשת (מרכז תמיכה לסטודנטים ליקויי למידה)	1	2	3	4	5
הקלות בבחינות ובמטלות בגלל קשיי שפה (הארכת זמן...)	1	2	3	4	5
מעייין (מרכז ייעוץ והנחייה)	1	2	3	4	5

מה מקשה עליך לקבל את זכויותיך ? (1 חוסר ידע מוקדם (2 יחס המוסד אלי כסטודנט/ית ערבי/ה (3 חוסר נגישות
 מה יכול לעזור לך להשתלב בחיי המכללה?

למי את/ה פונה במידה ואת/ה חש/ה במצוקה (לא יכול להתמודד עם עומס הלימודים, לא יודע לכתוב עבודה...):

באיזו מידה את/ה מסכימ/ה עם כל אחד מההיגדים הבאים אודות קלים לימודי חברתי במכללה?

את/ה משתתף/ת בפעילויות חברתיות שמסייעות לך להסתגל בלימודים במכללה אין קיפוח של סטודנטים ערבים ע"י המרצים	כלל לא	במידה מועטה	במידה מסוימת	במידה רבה	במידה רבה מאוד
את/ה משתתף/ת בפעילויות חברתיות שמסייעות לך להסתגל בלימודים	1	2	3	4	5
במכללה אין קיפוח של סטודנטים ערבים ע"י המרצים	1	2	3	4	5
במכללה סטודנטים ערבים אינם מעוניינים להכיר סטודנטים יהודים	1	2	3	4	5
סטודנטים יהודים אינם מעוניינים להכיר סטודנטים ערבים	1	2	3	4	5
הסטודנטים הערבים אינם זוכים ליחס שווה מלא באגודת הסטודנטים	1	2	3	4	5
הסטודנטים הערבים זוכים ליחס שווה מלא בנושא המלגות	1	2	3	4	5

5 במידה רבה מאוד	4 במידה רבה	3 במידה מסוימת	2 במידה מועטה	1 כלל לא	
5	4	3	2	1	במכללה הסטודנטים הערבים מקבלים הקלות בבחינות ובמטלות הלימוד בגלל קשיי שפה
5	4	3	2	1	במכללה יש סטודנטים ערבים החוששים להביע את דעותיהם
5	4	3	2	1	במכללה יש סטודנטים יהודים החוששים להביע את דעותיהם
5	4	3	2	1	רק מעט סטודנטים ערבים משתתפים בדיונים בכיתה
5	4	3	2	1	רק מעט סטודנטים יהודים משתתפים בוידע ובדיונים בכיתה
5	4	3	2	1	סטודנטים ערבים נאלצים להשקיע הרבה יותר מאמץ מהסטודנטים היהודים
5	4	3	2	1	במכללה שלך יש סטודנטים ערבים פעילים באגודת הסטודנטים
5	4	3	2	1	הסטודנטים היהודים והערבים במכללה מתיידדים זה עם זה
5	4	3	2	1	במכללה אני מרגיש/ה שווה בין שווים
5	4	3	2	1	במכללה יש התחשבות ברגשות הדתיים של סטודנטים ערבים (למשל ברמדאן)
5	4	3	2	1	<u>למתגוררים במעונות</u> - היחס שלי עם הסטודנטים היהודים במעונות הם בסדר
5	4	3	2	1	עד כמה הסטודנטים הערביים המתגוררים במעונות משתתפים בפעילויות החברתיות שמתקיימות במעונות
5	4	3	2	1	המרצים משתדלים מאוד לעזור לסטודנטים הערבים
5	4	3	2	1	האם הגשת בעבר או האם חשבת להגיש עבודות עם סטודנטים יהודים?
5	4	3	2	1	האם את/ה נוהג/ת לבלות את שעות הפנאי עם יהודים?
5	4	3	2	1	באיזה מידה התאקלמת במכללה (מבחינה חברתית ולמידית)?
5	4	3	2	1	באיזה מידה את/ה חולק/ת את קשייך עם חבריך היהודים בכיתה?

5 במידה רבה מאוד	4 במידה רבה	3 במידה מסוימת	2 במידה מועטה	1 כלל לא	
5	4	3	2	1	באיזה מידה איכפת לך מה שהסטודנטים היהודים יקבלו אותך כעמית שווה?
5	4	3	2	1	באיזה מידה איכפת לך מה חושבים עליך הסטודנטים הערבים?
5	4	3	2	1	על המכללה לארגן פעילות חברתית משותפת בין סטודנטים ערבים ויהודים
5	4	3	2	1	על המכללה לאפשר לסטודנטים ערבים ויהודים לנהל דיונים פוליטיים בקמפוס המכללה
5	4	3	2	1	על המכללה לאפשר לסטודנטים ערבים להביע את דעתם הפוליטית במכללה
5	4	3	2	1	על המכללה לאפשר לסטודנטים ערביים להפגין באירועים פוליטיים
5	4	3	2	1	על המכללה לדאוג לקורסים בחינם בשפה העברית לסטודנטים הערביים
5	4	3	2	1	על המכללה להתחשב בחגים של הסטודנטים הערביים, כך שלא יהיו לימודים או בחינות בחגים אלה